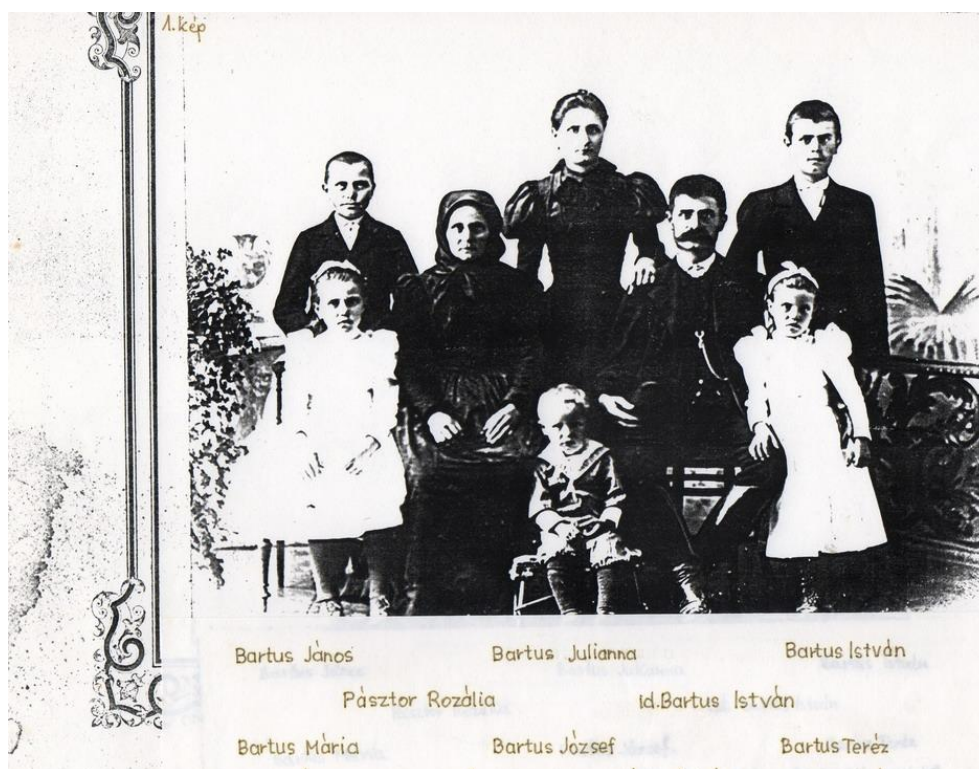

Maczelka Lászlóné Rónyai Julianna

**Ácsmester nagyapám,
Bartus Antal munkás élete**

Szentes, 1989

2. kép A Bartus család nagyapám születése előtt

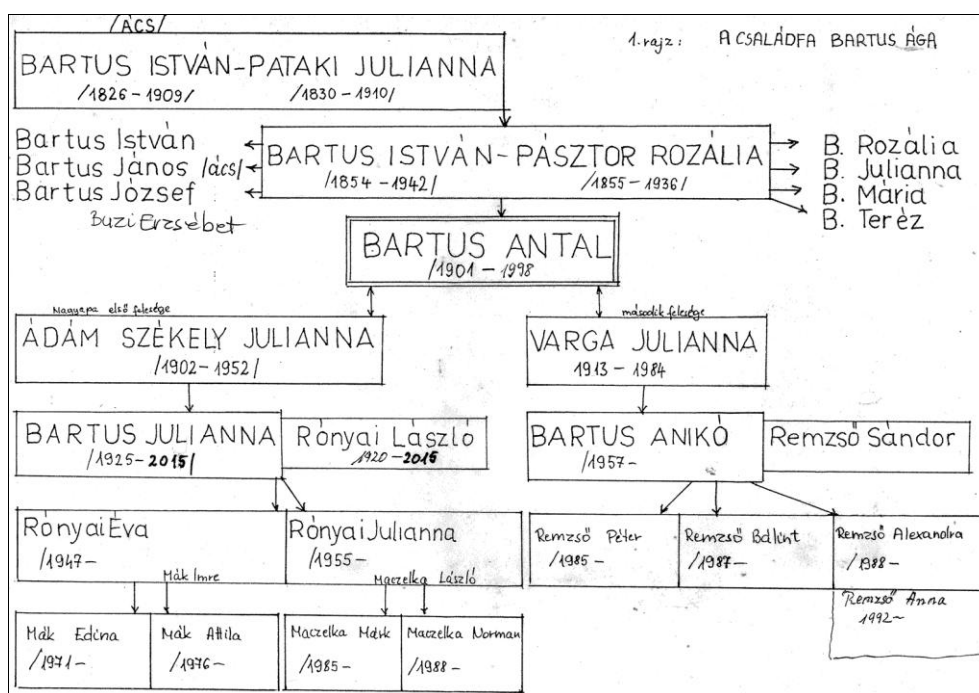
Nagyapám 1901 február 22-én délután 2 órakor született Szentesen a Sáfrán Mihály u 53 szám alatti házban, a család nyolcadik gyerekeként.

3. kép A Sáfrán Mihály utcai szülőház

4. kép Nagyapám, Bartus Antal 2 éves korában

1. rajz Családfa

Akkor nyolcan voltak testvérek, 4 fiú és 4 lány, de délután 4 órakor már csak heten, mert meghalt egyik lánytestvérük Mária, valami gyermekbetegségben.

Dédnagyamám otthon volt, nevelte a gyerekeket. A szokásos háztartási munkán kívül ő művelte a kertet, mely akkor 600 négyszögöl volt, s fejte a tehenet ahonnan a gyümölcs és a főzéshez szükséges zöldség került ki. Ellátta az aprójószágot, fejte a tehenet, aminek tejére nagy szüksége volt a népes családnak. Abban az időben ezek a tevékenységek természetes módon hozzá tartoztak az iparos családok életéhez is.

A kert, a házföld (ma hobbi kertnek mondanánk) művelésében és a jószágok ellátásában a gyermekeknek is megvolt a napi rendszeres feladatuk, kinek-kinek korához megfelelően. Kisiskolás korában a nagyapámnak legfőbb házkörüli feladata az állatok gondozásához kapcsolódott.

A város legelőin, az ún. alsópárti és felsópárti csordajáráson legelészett napközben a város állatállománya. A tehenekből álló csordát a csordás, a disznókból álló csürhét a kondás hajtotta ki a legelőre reggel és hatotta vissza a városba este. Az alsópárti /Kossuth utcától délre eső része a városnak/ csorda és konda a Nyíri közön és Farkas Antal utcán /régén Stammer Sándor utca/ vonult a csordajárásra, mely a Nagyölgy csatornától délre terült el. A csordás és a kondás az utca végén megfújta az ökörszarvból készült tülköt, megcsördítette a karikás ostort, jelezvén jöttét. Az állatokat a csatlakozó utcákból a lakosoknak kellett a vonulás útvonalához odahajtani, amikor a konda, vagy a csorda odaért. Este pedig várni kellett érkezésüket. Ez általában a gyerekek feladata volt. Reggel még iskolába menetel előtt kihajtották és este ők várták. Igaz, később már maga is hazatalált volna a jószág, de azért nem ártott naponta elé menni. Meg aztán az utca végén összeverődtek a gyerekek az időt multatni, játszani. Hol ezt, hol azt. Nagyapámék is játszották a ma is ismert játékot, a *snúrozást*. Ez pénzdobálás egy vonalhoz, esetleg falhoz 3-4 méterről. Aki közelebb dobott a vonalhoz, -de túldobni nem lehetett rajta- az nyerte az összes pénzt. Másik kedvelt játék a *bigézés*, vagy *cigerézés* volt. A bige, egy kb. 15 cm hosszú, mindkét végén kihegyezett bot, melynek végére ráütöttek egy másik, 35-40 cm-es bottal. A felpattant bigét a levegőben, röptében kellett eltalálni és tovább ütni. Az ellenfél szemben állt és próbálta visszaütni. Szokás volt még a *golyózás*, melyet maguk készítette kiégetett, vagy kiszáritott agyag golyóval, vagy boltban kapható üveggolyóval játszottak. A golyót 3-4 méterről kellett egy kis gödörbe kézzel belegurítani. Ha valamin összevesztek a gyerekek, általában birkózással döntötték el a vitát. A birkózást egyébként is nagyon kedvelték az akkori gyerekek. Előfordult, hogy a játék hevében megfeledkeztek a jószágról. Olyankor keresésére indultak és addig nem mertek hazamenni, amíg meg nem lett. Ez így ment kora tavasztól késő ősziig. Szerdán és szombaton délután nem volt tanítás, olyankor kimentek nagyapámék az utcabeli gyerekekkel a csordajárásra a bikacsőszkunyhóhoz (ez a nagyölgy csatornától délre, vagy 2 km-re volt) és segítettek behajtani a bikákat. Ez jó szórakozás volt, jót nevettek, ha egyik-másik gyereknek nyomába eredt a bika.

Az első osztályt a katolikus elemi iskolában végezte nagyapám. Az a későbbi Köztársaság, ma Erzsébet téri iskola helyén volt. Második és harmadik osztályba a Stammer Sándor utcai (ma Farkas Antal utca) iskolába járt. Ma óvodák működnek az egykori iskolák helyén. Mire negyedik osztályos lett, addigra felépült az az épület, mely a mai Szent Erzsébet iskola. Ott fejezte be nagyapám az elemi iskolát.

Akkoriban 8-11 és délután 2-4-ig tartott a tanítás.

Amikor elvégezte az elemi iskolát, dédnagyapám így szólt hozzá: „Megtanultad a betűvetést, most már el kell döntenem, hogy mi lesz belőled. Bátyáid mind iparosok lettek, azt ajánlom, hogy kereskedő legyél, az könnyebb, mint amit a bátyáid tanultak.” Közülük volt ács, kőműves, lakatos. Megfogadta nagyapám a tanácsot és elszegődött Eisler Lajos fűszereshez.

Nehéz volt az inasok sorsa. A bolt reggel 6-tól, este 10-ig volt nyitva. Kosztot és kvártélyt is Eisler adott nekik. Mivel vasárnap délelőtt is nyitva voltak, így csak vasárnap délután mehettek haza néhány órára, de este már Eisleréknél kellett aludniuk. Sokszor sóvárogva nézték a bolt ablaküvegén át a többi inas legényt, akik már szombat délután korzózhattak a főutcán. Napi háromszori étkezést biztosított nekik a tulajdonos, de az néha elég rossz volt és egyhangú. Vacsorára általában paprikás krumplit kaptak. Egyszer már nagyon unták, és a boltból elcsent papírzacskóba öntötték, amit aztán a zsebükbe csúsztattak. Egy óvatlan pillanatban kiosontak az udvarra, jól meglódították és zsupsz, bedobták a templomtorony ablakán. Egyszer felment a templomszolga a toronyba és meglátta cégjelzéses zacskókban a megpenészedett paprikáskrumplit. Ment nagy sebbel-lobbal, hogy elkapja a nagyapámékat, mert gondolta, hogy csak az inasok lehettek a tettesek. Szerencsére Eisler nem volt az üzletben, így egy üveg pálinkával sikerült kiengesztelni a templomszolgát. Nem esett aztán több szó a dologról.

Napi 16 órát dolgoztak nagyapámék a fűszeresnél megállás nélkül. Leülni csak az étkezéseknél lehetett, uzsonna nem volt. Így tanulta ki nagyapám a kereskedőséget és az a kevéske kedve, ami még volt eleinte a szakmához, talán ott ment el végképp. Miután végzett, felvette egy kereskedő, mert betegek lettek a segédei, de ahogy ők meggyógyultak, munka után kellett nézni. Szentesen nem talált munkát, ezért elutazott Szegedre, -14 évesen már felnőttként- de ott mindenütt elutasították. A utolsó helyen azt mondta a tulajdonos: -Magának legalább 80 pengőt kellene fizetnem, ezért a pénzért már négy lányt is tudok alkalmazni. Felült nagyapám a következő vonatra és hazajött Szentesre. Odaállt az édesapja elé és arra kérte, hogy adja őt ácsinasnak.

Nagyapám mindig sóvárogva nézte az ácsok munkáját. Az üknagyapám ács volt, a dédnagyapám a Zsoldos fatelepen volt alkalmazásban, ő irányította az akkor még kézi erővel történő fűrészelést, a hatalmas farönkök különböző méretű faanyagká történő feldolgozását. Nagyapám egyik bátyja, János is ács volt, így volt kitől meglesnie, hogy milyen az, amikor a nyers fa tetővé és sok más használati tárggyá formálódik az értő kezek alatt. Édesapja is rögtön belátta, jobb lesz, ha odaadja ácsinasnak.

Így kezdődött nagyapám igazi pályafutása 1916-ban. Nagyobb fizikumot és kezűgyességet kívánt ez a munka, mint a fűszeresség, de mennyivel szabadabb és férfiasabb volt ez!

Az inasévek alatt az idősebb szakmunkások mellett egyszerűbb munkát kellett végezni és figyelni kellett, hogy ők hogyan dolgoznak.

Az ún. Zsoldos cégnek fatelep, gőzmalom, cementgyár, téglagyár, kenyérgyár, sertéshizlalda is volt a birtokában, amikor nagyapám ott dolgozott. A sok munkaterületen mindig szükség volt az ácsok munkájára. Az épületek tetői, téglaszáritó színek, malomberendezés, gazdasági felszerelések, lakóépületek belső parkettázási munkái mind az ácsok kezemunkái voltak. Egy alkalommal leszakadt az egyik gyárkémény villámhárító levezető kábele kb. 30 m. magasan. Ennek visszaállítását is az ácsokra bízta.

Az inasok hivatalosan reggel 6-tól, este 6-ig dolgoztak. Egy héten négy alkalommal 3-5-ig iskolában voltak. Nem volt könnyű, de a szakmát jól elsajátították. Nagyapám 1918-ban kapta meg a szakmunkáskönyvet, ezzel ács szakmunkás lett. Továbbra is ott maradt Zsoldoséknál és segédként dolgozott. Nem sokkal ezután megválasztották nagyapámat a szaktársak az ácsok városi szakszervezeti titkárának.

A feldolgozó iparnak nagy múltja volt a városban. A Zsoldos fatelep alapítója is ácsmester volt és azt beszélték róla, hogy egyszer, amikor Erdélyben járt fát vásárolni, valahol nagy kincset talált. Valójában a 100 m-nél magasabb szálfenyők voltak azok a kincsek és az a felismerés, hogy a fa olcsón eljuttatható volt Szentesre, mégpedig vízi úton. A szálakat tutajjá

építették. Ezeket a Szamoson, a Tarnán és a Bodrogon úsztatták a Tiszáig. Ott nagyobb tutajjára egyesítették, úgy úsztatták Szentesig.

Az olcsó vízi útnak köszönhető, hogy Szentesen a felszabadulás előtt három fatelep is működött. A Székely, a Krausz és a Zsoldos fatelep. Ezek közül a Zsoldos volt a legismertebb, mert a Zsoldos család tulajdonában számos más cég is működött. Tulajdonképpen ennek a családnak az akkori működése teremtette meg a város felszabadulás utáni iparának alapját is.

A Tanácsköztársaság győzelme után államosították a Zsoldos telepet és minden magán kézen lévő céget, egyik napról a másikra, de ki-ki maradt a munkahelyén, eredeti beosztásában. Az emberek rémületben voltak, mert féltették vagyongájukat, házukat az államosítástól.

A Tanács hatalom bukása után a munkások szervezkedését betiltották, egyedül a sportéletet engedélyezték. Működött ugyan egy sportegyesület a városban, de oda csak a kiváltságosok mehettek. A munkásfiatalok is sokan szerettek volna sportolni, ezért megalapították a Szentesi Munkás Testedző Klubot, melynek keretei között működött Birkózó Szakosztály is. Nagyapám is a szakosztály megalapítói között volt, s ő volt a legfiatalabb a gárdában. Az ipartestület épületében kaptak helyet, ahol megkezdődtek a rendszeres edzések. Ott fejlődött bajnokká az akkor gimnazista Dr. Papp László, aki később, a los angelesi olimpián ezüst érmet szerzett 1932-ben. Gimnáziumi szabályzat tiltotta a polgári, különösen munkás egyesületekben való közreműködést. Más birkózó szakosztály nem lévén Szentesen, így ő is az SZMTK-ba járt. Amikor ott volt, a terem ajtaját bezárták, nehogy arra járjon valamelyik tanára, s kizárják az iskolából a szabályzat megszegése miatt. Másik híres birkózótársuk Keresztes László volt, csak kisebb súlycsoportban, mint Papp László. Egy alkalommal bajnokság előtt bemutatót tartottak Keresztes László és Papp László. Erre a eseményre elment Papp László édesapja is, aki földműves ember volt. Amikor vége lett a mérkőzésnek és Papp László győzött, édesapja nagyot sóhajtott és a paraszti észjárás praktikusságával megjegyezte: „Hej, de nagy tábla kukoricaföldet meg lehetett volna kapálni ezzel az erővel!” és elégedetten mosolygott. Nagyon büszke volt nagyapám, hogy ilyen híres sportolókkal tréningezhetett együtt valamikor.

A sport mellett nem kevés feladatot jelentett nagyapámnak a szakszervezeti titkári feladatok ellátása is. 1921-ben például elég nagy volt az elégedetlenség, mert sok volt a munkanélküli, akik munkát vagy munkanélküli segélyt követeltek. Akinek pedig volt munkája, nagyon alacsony volt a bére. Ők béremelést szerettek volna. A követelések elérése érdekében sztrájkolni akartak a munkások. Nagyapám azt javasolta, hogy előbb írjanak levelet a budapesti szakszervezeti központba, hátha ilyen módon munkabeszüntetés nélkül is el tudják érni követelésüket. Nagyapám fogalmazta és küldte el a levelet, de válasz nem érkezett. Akkor írt egy másik levelet, amelyben megkérdezte, hogy vajon miért fizetik a tagdíjat, miért tartják a központot, ha válasza se méltatják levelét. A levél hatására ideutazott a központból egy ember. Erre az alkalomra összehívták a tagságot, ahol mindenképpen meg akart ismerkedni nagyapámmal az ember. Elmondták a munkások a problémáikat, segíteni azonban nem tudott rajtuk. Nem maradt más megoldás, mint a sztrájk. Leálltak a téglagyárak, fatelepek és a malmok. Az üzemek kapujában munkásokból álló őrség posztolt, akik nem engedtek be egyetlen munkást sem. Egy hét után a munkaadók kénytelenek voltak tárgyaló asztalhoz ülni a munkásokkal. Békéltető tárgyalás volt a Megyeháza épületében (ma múzeum). Az elnökségben nagyapám is ott ült. Hosszas tárgyalások eredményeképp sikerült némi fizetésemelést kiharcolni. Így másnap munkába álltak a munkások és megindult a termelés minden területen.

1922-ben képviselőválasztás volt. Az egyik jelölt Bugyi Antal városi főjegyző, a részvénytársaságga alakult Zsoldos üzemek vezérigazgatója volt, aki nem örvendett túl nagy

népszerűségnek az egyszerű emberek körében. A szakszervezetek jelöltje Batthyány gróf volt, aki a választás előtt Szentesre utazott kortes beszédet mondani. Ezen részt vett nagyapám és Horváth János nevezetű szaktársa. Beárulta őket valaki Bugyi Antalnak, aki munkaadójuk volt. Másnap Horváthot elbocsátották, nagyapámat csak figyelmeztették.

Nagyapám igazságtalannak tartotta, hogy nem egyforma büntetést kaptak, ezért felmondott. Elment a szaktársa után városi építkezésekre ácsmesterek mellé.

Nagyapám 1923-ban mestervizsgát tett és képesített ácsmesteri oklevelet kapott. Ez az oklevél későbbi munkáját, pályáját nagyon meghatározta. Mielőtt a vizsgára sor került volna, ötödmagával eljárt Bokor József építőmesterhez. Ő foglalkozott a fiatalok vizsgára való felkészítésével. Szegeden volt a vizsga az Államépítészeti Hivatalnál. A vizsgára otthon készített rajzot kellett vinni, ott pedig feladatul kapták egy tetőszerkezet rajzának helyben történő elkészítését. Ezt szóbeli felelet követte. 22 éves volt nagyapám, amikor a mesteri oklevelet kézhez kapta. Nagy szó volt ez abban az időben, hogy valaki 22 évesen mestervizsgával rendelkezzen. Akinek kezében volt ez az oklevél, készen állt az önálló életre is. Be is jelentette nősülési szándékát nagyapám azzal a szép fiatal lánnyal, akit Ádám Székely Juliannának hívtak, s akinek akkor már ötödik éve udvarolt.

5.kép Ádám Székely Julianna és Bartus Antal egy szüreti mulatságon 1920-ban

A szülők korainak találták nagyapám részéről az esküvőt, mert akkor még nem volt katona. Akadt volna idősebb, katonaviselt férfi is nagymamám számára, de ő azt mondta, hogy vagy Bartus Antalné lesz, vagy örökre Ádám-Székely Julianna marad. Így beleegyeztek a szülők a házasságkötésbe. Meg is tartották gyorsan az eljegyzést. Az a férfi pedig azon az éjszakán föbbe lőtte magát nagymamám ablaka alatt.

6. kép

Esküvőjük először anyakönyvvezető előtt, majd a katolikus templomban volt. Nagyapám násznagya Zsoldos László gyárigazgató volt. Az esküvőn László igazgató – ahogy a dolgozói népszerűen nevezték- feleségével és az édesanyjával jelent meg. Ez a megtiszteltetés az egész családnak szólt, hiszen dédnagyapám 13 éves kora óta dolgozott Zsoldoséknál és nagyapám legidősebb bátyja is megbecsült vezetője volt a telepnek.

Az esküvő után nagyapámék a Sáfrán Mihály utcai szülői házban kaptak egy szoba-konyhás lakrészt és kettő négyzetméternyi földdarabot konyhakertnek. Nagymamám varrónő volt, otthon varrt a környékbelieknek. Azzal egészítette ki nagyapám keresetét. Arra a keresetre különösen szükség volt akkor, amikor 1923-ban behívták nagyapámat katonának. Szegedre az árkászokhoz került. Újonc kiképzés után szakmai gyakorlatra került sor. Ott egyrészt hasznosítani tudta szakmai tudását, másrészt új ismeretekre is tett szert. Egy alkalommal a Tisza parton pontonhidat építettek. A parancsnok megkérdezte, hogy ki tudná megállapítani, vajon milyen messze van a túlsó part. Nagyapám szakmai tudásával, az ismert háromszögelés és arányossági számítás segítségével megállapította a túlsó part távolságát. Attól kezdve nagyobb megbecsülést élvezett parancsnokai és társai körében.

Amikor leszerelt, ismét Zsoldosékhoz ment vissza dolgozni. 1925 októberében megszületett lányuk Julianna, ő az én édesanyám. 1927-28-ban Derekegyházán dolgozott házépítésekben, majd két évre még visszatért Zsoldosékhoz. Nagyapám jó szakmunkás volt, ezért akadt mindig munka a számára. Mozgékony, minden iránt érdeklődő ember volt, mindig szeretett minden lehetőséget megragadni, amit az élet az útjába sodort. Zsoldoséknál kezdett, többször elment és visszatérhetett oda. A megélhetés mégis egyre nehezebb volt. Mindenhonnan egyre

aggasztóbb hírek érkeztek: munkanélküliség, munkásmegmozdulások, infláció. Ekkor érkezett egy levél nagyapám barátjától Rácz Györgytől, aki Törökországba ment munkát vállalni és ott dolgozott már jónéhány hónapja. Ő írta, hogy ott nagyszerű munkalehetőségek vannak és biztos megélhetés adódik minden építőipari munkásnak.

Az ifjúkor elszállt, de úgy látszik, hogy a megpróbáltatások időszaka még nem ért véget. Nagyapám azonnal döntött, de az útlevele majd egy évet várni kellett.

7. kép Nagyapám útlevele

1930-ban azonban végre megjött, így március 1-én elindulhatott Törökországba munkát vállalni. Abban az időben számos európai országból igen sok szakmunkás tartott Törökország felé. Nagyapám Bokor Gyula lakatossal és Béres Molnár József kőművessel indult útnak. Bokor Gyula onnan továbbment más országba, Béres M. J. néhány év múlva visszatért Magyarországra.

Törökországban 1923-ban alakult a Köztársaság Kemâl pasa vezetésével, aki a szultán szárnysegédje volt és nem bírta már tovább nézni, hogy a szultán csak dorbézol, miközben az országot minden irányból idegen katonák támadják. Motoron a szovjet határrezsre utazott, mozgósította az ott még épségben lévő török hadsereget, villámhadjárattal kiűzte az országot támadó angol, francia és görög seregeket. Az ország felszabadult az idegen betolakodóktól, a szultánt elűzték, Kemâl pedig az ország élére került. Ezután kapta a Kemâl Atatürk, vagyis Kemâl a törökök atyja nevet.

A köztársaság megalakulása nagy fellendüléssel járt, annyi volt az építkezés eleinte, hogy még munkavállalói engedély sem kellett. Nagyapám először Ankarában, a fővárosban

minisztériumok építésén dolgozott. Mikor már biztos volt abban, hogy több évre biztos megélhetést talál, akkor írt haza nagymamának, hogy utazzon utána ő is anyukámmal együtt. Ők egy szintén ott dolgozó ácskolléga feleségével indultak neki a nagy útnak

8. kép Nagymamám és anyukám közös útlevele

Ettől kezdve együtt vándorolt a család építkezésről építkezésre, egyik vidékről a másikra. Amikor odaérkezett az idegen, akkor jelentkezni kellett a rendőrségen, ahol személyi igazolványt kapott. A munkához jutás úgy ment, hogy a munkára versenytárgyalást írtak ki. Az újságok közölték, hogy melyik vállalt nyerte a munkát.

Ha tetszett a munka, lehetett jelentkezni az építési minisztériumban a munkavállalásra. A minisztérium aztán el irányította a jelentkezőt. Nagyapám is így lett alvállalkozó később. Amikor az építkezés helyszínére ért a vállalkozó, akkor ismét jelentkezni kellett a rendőrségen, a munka végeztével pedig ki kellett jelentkezni. Számon tartotta még az idegent a konzulátus is. A magyar konzulátus épületében voltak bizonyos alkalmakkor ünnepségek, amire meghívták a fővárosban tartózkodó magyarokat és hozzátartozóikat is. Volt pl. gyermeknapi ünnepség, melyre a magyar gyerekek még előadással is készültek. /10. kép/

Nagyapám az első időben több honfitársával dolgozott az építkezéseken. A hét végéket közös városnézéssel, kirándulással töltötték. /11.kép/

Szerették volna megismerni is azt az országot, amely ha ideiglenesen is, de kenyeret adott nekik. Ankarában a köztársasági elnöknek volt egy nyári kertje, ahol strandot és sörkertet létesített. Az egyszerű munkás emberek találkozó helyévé vált később ez a hely. Nagyapámék is szívesen töltötték ott a szabadidejüket. Ott jöttek össze a magyarok tapasztalatcserére, egy pohár sörre. /12 és 13 kép/

10. kép Gyermeknap ünnepség a magyar konzulátuson

11. kép Kirándulás

12. kép Magyar munkatársakkal az elnöki rezidencia parkjában

13. kép Szaktársakkal

Volt persze, aki kalandvágyból vágott neki a távoli országnak. Közszájon forgott annak a magyar származású tót legénynek az esete, akinek szakmája nem lévén, böngészte az újságokat, hogy mivel próbálhatna szerencsét. Egyszer hirdetés jelent meg, hogy egy távoli falu földbirtokosa francia nyelvtanárt gyermekei mellé. Jelentkezett a fiatalember, s mivel franciául nem tudott, így tótul tanította a gyerekeket, akik jól haladtak és már folyékonyan társalogtak egymással. Egy alkalommal külföldi vendéget vártak a birtokra és a gyerekek apja boldogan újságolta, hogy lesz a vendégek között, aki beszél franciául, megmutathatják hát a gyerekek, hogy mit tudnak. Meghallotta ezt a tót legény, rögtön összepakolt és azonnal az állomásra ment. Otthon közben kiderült a turpisság, és keresték a „nyelvtanárt”. Látva, hogy üres a szobája, mindjárt gondolták, hogy megszökött. Utána mentek és az állomáson rátaláltak. Nagyon megijedt a fiú, de a birtokos azt mondta, hogy nem féljen, nem baj, hogy nem franciára tanította a gyerekeket, fő, hogy beszéljenek valamilyen nyelvet. Azzal visszavitte a birtokára a fiút. Ez a történet az emberek leleményességét példázza, de az ott dolgozó magyarok szorgalmukkal és szaktudásukkal szereztek nagy megbecsülést maguknak és hazájuknak.

A családban anyukám volt az első, aki megtanult törökül. /14. kép/ Nagyapám is igyekezett minél előbb elsajátítani, főleg a szakmai nyelvet, mert mihamarabb komolyabb munkát szeretett volna kapni.

14. kép Anyukám a környékbeli gyerekekkel.

A minisztériumok építkezései után szintén Ankarában sörraktárak és hozzá tartozó szolgálati lakások ács munkáit végezte nagyapám. /15. kép/

A sörraktár építése közben odament nagyapámhoz a mérnök és azt mondta, hogy menjen és jelentkezzen a német követségen a portásnál, ő majd elmondja neki, hogy mi lesz a feladata. A portásépület végében egy 70 m. mély kút volt. A feladat az volt, hogy le kellett ereszkedni a beépített vashágcsón a kútban 40 méter mélyen lévő alagútig, s meg kellett néznie, hogy milyen állapotban van. Ahogy ereszkedett lefelé, a portás engedte utána a lámpát. Vérre megpillantotta az alagutat a kút túloldalán. Elrugaszkodott a hágcsóról és beugrott az alagútba. Alig ment 2 métert, egy kb. 130 cm magas sártorlasz állta útját, mögötte ugyanolyan magasan állt a víz. Ijesztő volt belegondolni, hogy mi lett volna, ha elszabadult volna a sár és

a meginduló víz belesodorta volna nagyapámat a még alatta 30 méter mély kútba. A terepszemle után az volt a következő feladat, hogy el kellett zárni egy teherbíró állvánnyal a kutat az alagút padozatával egy szintben úgy, hogy ott emberek tudjanak dolgozni. A kút átmérőjéhez leszabta a gerendákat, pallókat. Ezeket hátára kötve ereszkedett le az alagúthoz. Ezekből odalenn olyan erős állványt ácsolt, hogy azon többen biztonságosan tudtak dolgozni. A kút fölé csörlős szerkezetet szerkesztett, erre drótkötelet szerelt úgy, hogy hajtás közben az egyik vödör lefelé, a másik felfelé mozgott. Azután, amikor a török munkások kitakarították az alagutat, akkor ismét lement, elbontotta az állványt, és szintén a hátára kötve felhozta. Az egész munka három napig tartott. Néhány nap múlva hívatta nagyapámat a mérnök és kérdezte tőle, hogy miért nem jelentkezett a munka végeztével. Ezután a kezébe nyomott egy 150 líráról szóló csekket, ami akkor egy havi keresetnek felelt meg. Ezzel honorálta a kockázatos munkát.

15. kép Szolgálati lakás építése

Ezután egy kórház és egy gyógyszerkutató intézet építésén dolgozott nagyapám. /16. kép/

Amikor az a munka is befejeződött, akkor egy nyugalmazott hadseregtábornok házának ács munkáit végezték nagyapám irányításával. Az ácsok előre leszabták a tetőszerkezet faanyagát, így amikor a falak készen lettek, már rakták is a helyére az előkészített tetőszerkezetet.

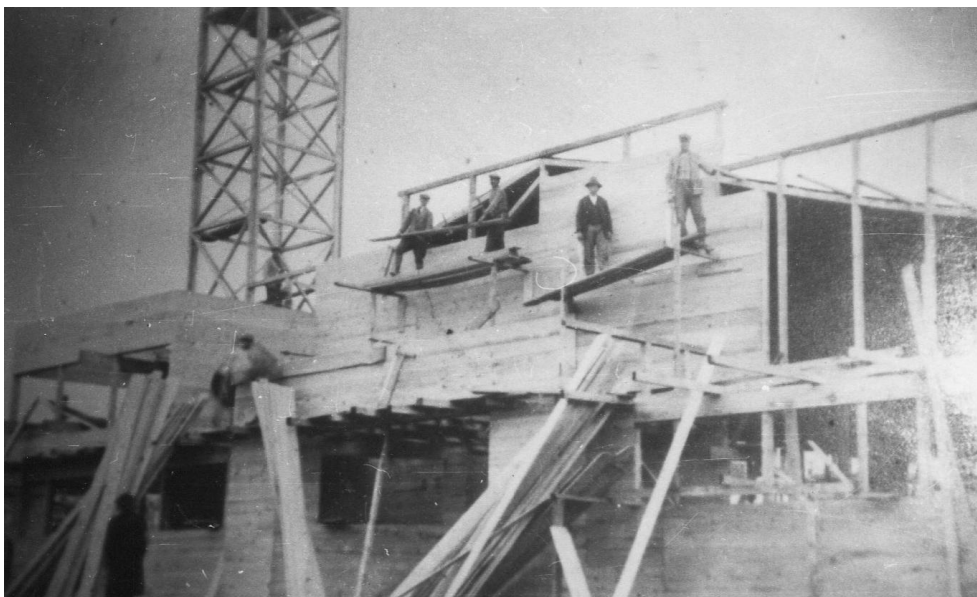
A tábornok minden este elballagott és megnézte, hogy aznap mennyit haladtak. Amikor egyik este felment, látta, hogy előző nap még híre-hamva se volt a tetőnek, másnap pedig már a cseréplecek felrakásával is majdnem készen voltak, nagyon meg volt elégedve és azt mondta a nagyapámnak: „Egy szavadba kerül, ha török akarsz lenni, holnap kezdedbe lesz az igazolvány”. Nagyapám nagyon udvariasan, de visszautasította az ajánlatot. Csak később derült ki, hogy milyen jól döntött. Néhány év múlva találkozott honfitársaival, akik elfogadtak ilyen ajánlatot, de azóta nem kaptak munkát, mert azt mondták nekik, ha munkára jelentkeznek, hogy „Ha nem voltál jó magyarnak, nem leszel jó töröknek sem”.

16. kép Kórház építése

A Török Köztársaság fennállásának 10. évfordulója 1933-ban volt. A kormány úgy döntött, hogy megépítteti a köztársasági elnök rezidenciáját. Ennek alapozási munkálatainál is dolgozott nagyapám több honfitársával együtt. Kemâl elnök gyakran ellátogatott az építkezésre. A munkásokat figyelmeztették, hogy amikor az elnök ott tartózkodik, akkor nem szabad abba hagyni a munkát és bámeszkodni, de azért ők minden alkalommal illendően köszöntötték az elnököt. Egyszer megállt és megkérdezte tőlük, hogy milyen nemzetiségűek, mire nagyapámék mondták, hogy magyarok. Az elnök ekkor tudtukra adta, hogy nagyra becsüli a magyarokat. Ennek később tanújelét adta, amikor a nemzetgyűlés megalkotta az ipartörvényt. Annak értelmében a bevándorlottak közül csak a szakmunkások maradhattak továbbra is az országban. Kemâl elnök akkor felállt és javasolta, hogy a magyarokkal tegyenek kivételt. Ezt a javaslatot el is fogadták. Kemâl Atatürk nagyon szerette az egyszerű embereket, erről számos legenda keringett. Beszéltek, hogy utazásai alkalmával minden rendű-rangú ember panaszát meghallgatta és próbálta orvosolni. Mesélték, hogy egy falusi asszony leírta a panaszát egy fehér lapra és kiállt vele az országútra, ahol az Elnök gyakran elkocsizott. Amikor az Elnök meglátta őt, megállt és elkérte tőle a papírlapot. Az asszony panasa orvoslást nyert. Ez ma már legenda, de tény a nagyfokú gazdasági fellendülés, mely annyira jellemezte az ő elnökségének idejét. 1938 októberében, amikor meghalt az egész nép mély gyászba borult. A halálhír hallatán az ismerősök úgy nyilvánítottak részvétet egymásnak, mintha közeli hozzátartozójuk lett volna az elhunyt. A temetésén zokogva követte a koporsóját a sok ezrenyi ember.

A köztársaság fennállásának 10. évfordulója alkalmából a fővárosban különböző kiállításokat rendeztek. A mezőgazdasági kiállítás szovjet pavilonját szintén nagyapámék építették.

16. kép A kiállítás szovjet pavilonjának építése

1933-ban számos külföldi vendéget is fogadtak a fővárosban. Ilyen volt Vorosilov szovjet honvédelmi népbiztos, akinek a fogadása a Pallasz Hotelben volt. Azt a feladatot kapta nagyapám, hogy a vendég tiszteletére építsenek diadalkaput a megadott tervek alapján, a szálloda mellett. Néhány napjuk volt a feladat végrehajtására. A vendég érkezése előtt éjjélkor ment Izmet pasa megnézni, hogy miként állnak a munkával. Egész éjjel dolgoztak, az utolsó simításokat végezték a kapun, amikor látták, hogy a völgyön át bekanyarodik Vorosilov vonata az ankarai pályaudvarra. A fogadáson nem lehetett ott nagyapám, de néhány nappal később látta Vorosilovot az utcán sétálni. Testőrei néhány méter távolságban mentek előtte, illetve követték őt.

1935-re már jól tudott törökül nagyapám, ezért attól kezdve kizárólag mint alvállalkozó vállalt munkát. Eleinte Ankara közelében, Cseregliben /çeregli/, ahol hidat építettek. Azért maradt Ankara közelében, hogy édesanyám elvégezhesse az Ankarában elkezdett 5. osztályt. Anyukám nem érezte jól magát az iskolában egyetlen magyarként. Sokszor csúfolták, hogy „gyaur”, vagyis hitetlen, meg „disznóhúsevő”. Sokszor magányos elfoglaltságai voltak. Szeretett a tyúkudvarban lenni, ahol kedvenceit mindig ő etette. /18. kép/ Ankarában volt keresztény templom, így anyukám lehetett első áldozó. /19. kép/ Amikor első áldozásra vitték a templomba, akkor azt hitték a törökök, hogy menyasszony és szidalmazták az édesanyját, hogy ilyen fiatalon férjhez adja a lányát. A karácsonyokat természetesen ott is megtartották. /19a. kép/ Ha volt a közelben magyar család, akkor együtt ünnepeltek a különböző keresztény ünnepeken.

Anyukám közérzetére egész ott tartózkodásuk alatt jellemző volt a magány. Magányos volt a gyerekek között, akkor is, ha valami távoli faluban laktak, ahol még iskola sem volt. Csak a szülei jelentették számára az egyedüli társaságot. Nagyapám sikerei sajnos nem tudtak, nem tudhattak tompítani sem a gyermeki kegyetlenkedéseken, sem a magányon.

18. kép Anyukám kedvenceivel, a csirkékkel

19. kép Anyukám első áldozó

19a. kép Karácsony Ankarában

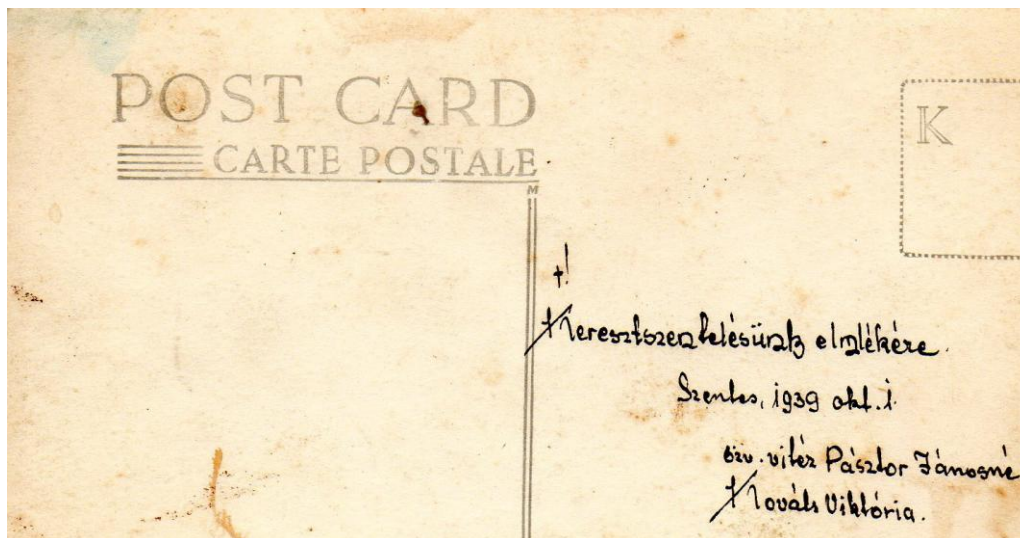
Az otthoniakkal levél útján rendszeresen tartották a kapcsolatot. Egyszer írta nagyapám nővére, hogy az utcában van egy ház, amit meg szeretnének vásárolni, ha tudnak, küldjenek haza pénzt. Nagyapám azonnal írt haza, hogy küldi a pénzt, de mire az hazaért, a ház elkelt. ' török líra 3 pengő 60 fillért ért akkor. És 2000 pengőbe került volna a ház. Mivel a házat megvenni nem tudták, eltették a pénzt és 1944-ben, amikor hazajöttek Törökországból nagyapámék megkapták az összeget, de akkor már 10 000 pengő volt egy ház ára.

Más alkalommal levélben értesítette nagyapámat bátyjának felesége, hogy János, aki vitézséget kapott az első világháborúban, meghalt. Emlékére Keresztet emeltetett a felesége. Erről az eseményről, a kereszt szenteléséről fényképet is küldött nagyapáméknak. /20-20a kép/

Egyszer nagyapám összegyűjtötte jónéhány ismert és kevésbé ismert növény magját és hazaküldte Matyó Sándor városi főkertésznek, aki levélben meg is köszönte azt.

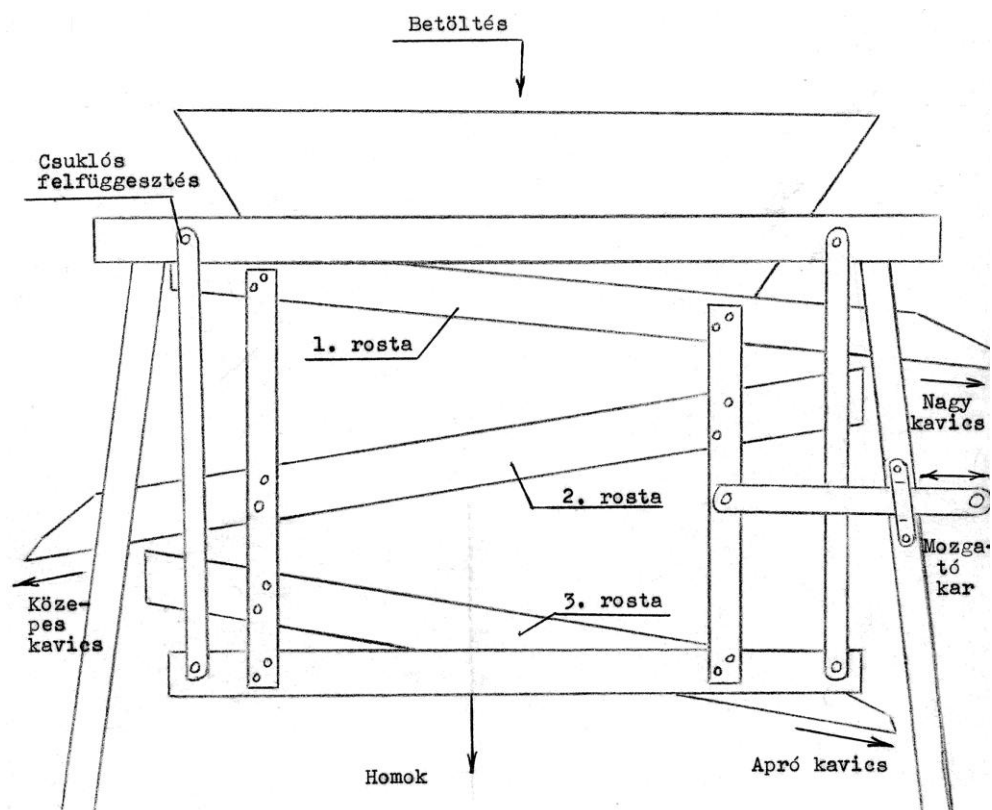

20a kép Pásztor-féle kereszt szentelése a nagytőkei úton

20a kép A képeslap hátulja

Nagyapám első önáll munkája, çeregli-i híd jól sikerült. Ott történt, hogy a betonozáshoz a sódert osztályozni kellett. Hagyományos rostával ez hosszadalmas és nehézkes lett volna, ezért nagyapám tervezett és készített egy rostáló gépet, melyre rá kellett szórni a sódert, s az méret szerint négy felé osztályozta azt. A török Államépítészeti hivatal le is fényképezte. Az ilyen újítások nagy hasznot jelentettek, mert hamarabb készen voltak a munkával. A munkadíj ugyanis előre rögzítve volt, általában a beépített anyagmennyiség után fizettek. Szerződéskötéskor megállapodtak valamennyi előlegben, vagy havi díjban, amikor készen lett a munka, akkor következett a végelszámolás. /21. kép (2. rajz)/

2. rajz

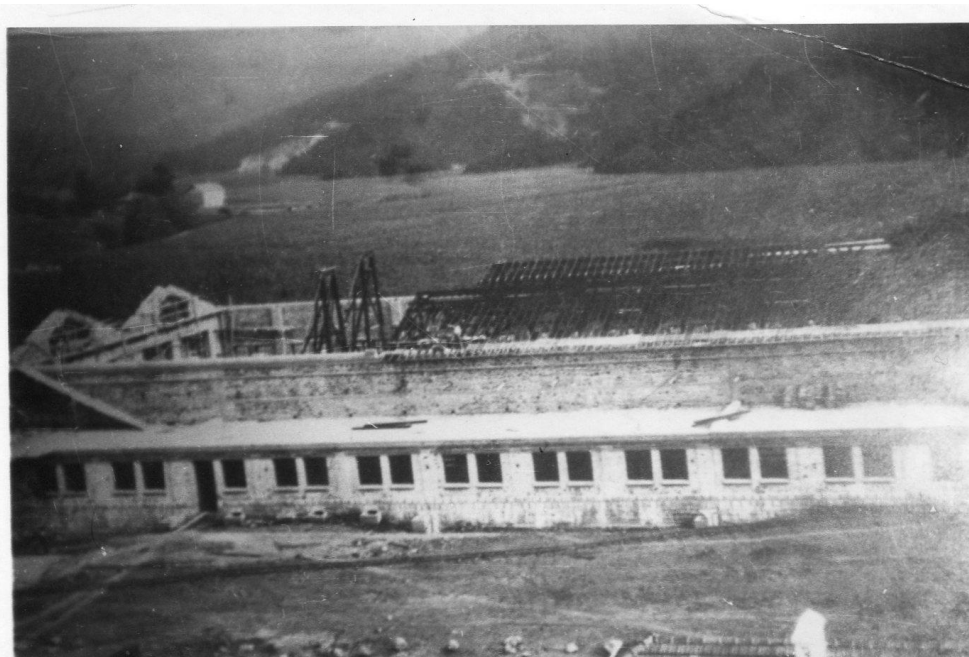
Ankarából a Fekete tenger partján lévő Dzsumajaniba (Cumajani) költözött a család 1936-ban, ahol vasútállomást és mozdonyfűtőházat építettek. /21. 22. kép/

Ott történt a következő esemény. A kőműves munka lassan haladt, a határidő pedig sürgetett. Ezért elhatározta nagyapám, hogy a „lekötést” – így nevezik a tető faszerkezetének előkészületi munkáit, vagyis a tető faanyagának kiválasztását, a zsinórpadi előrajzolást, a méretre fűrészelést, csapozások, illesztések kivágását – előre elkészítik. /23. kép/

Mivel megvolt a faanyag, hozzá is kezdtek. Ekkor odament a kontrollmérnök és kétségbe esve kérdezte, hogy mit csinálnak. Erre nagyapám mondta, hogy elkészítik előre a lekötést. Ő nem tudta elképzelni, hogy a tetőt a fal elkészítése előtt is el lehet készíteni és szaladt a fővállalkozóhoz, hogy intézkedjen, mert a magyarok összedarabolják az építőanyagot. A fővállalkozó megnyugtatta, hogy ismeri már nagyapám munkáját, megbízik benne. Ekkor a kontrollmérnök mondta nagyapámnak, hogy feltétlenül szóljon neki, mikor a tetőt

összeállítják majd. Úgy is volt. Nagyapám szólt neki, amikor a tetőt elkezdték felállítani. Amikor a mérnök pár óra múlva kiért, már állt a tetőszerkezet. Ekkor a mérnök így szólt:

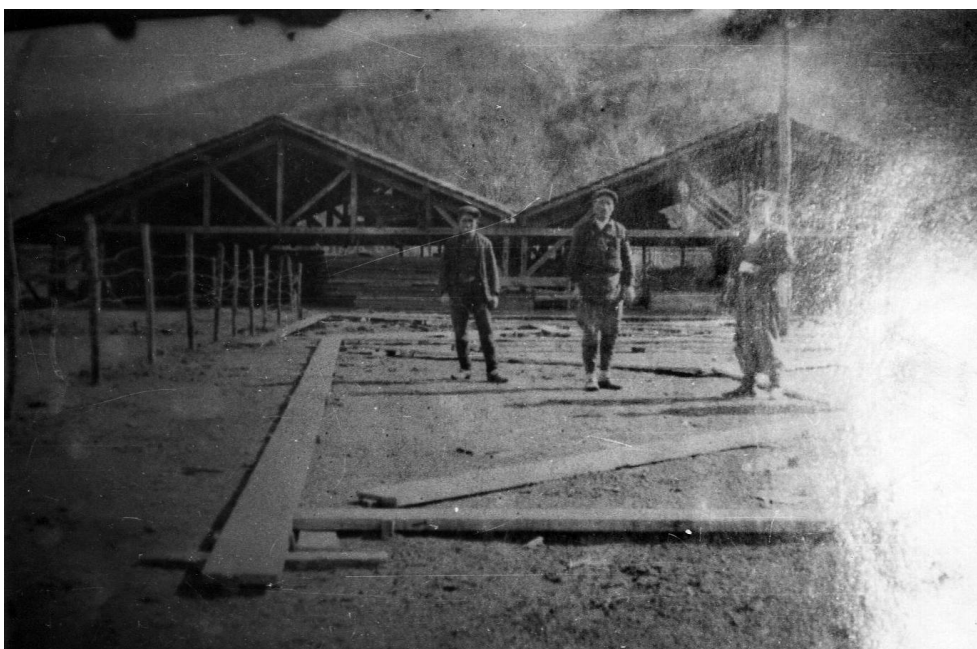
–, Ti nem is emberek, ördögök vagytok!”

21. kép

22. kép Vasúti fűtőház építése

23. kép: a lekötés

A munka befejezése után visszatértek Ankarába, hogy újabb munka után nézzenek. Most már tudatosan törekedett arra nagyapám, hogy önálló maradjon.

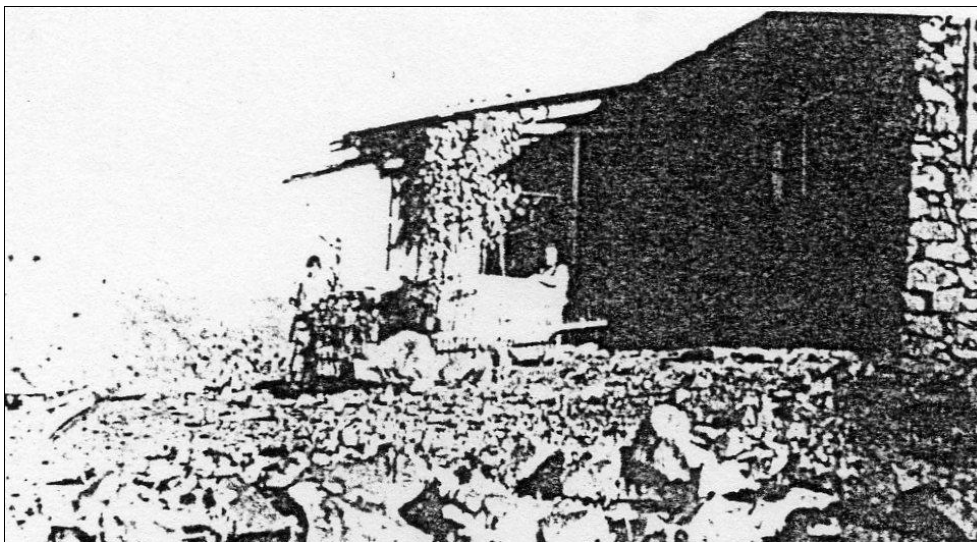
Törökország keleti részéből aggasztó hírek érkeztek. Nézeteltérés támadt a kurd nemzetiség és a kormány között. A kurdok és főleg azok mohamedán vezetői nem értették meg a reformok lényegét, és ellenséges magatartást tanúsítottak a kormánnyal szemben. Ellenszenvet váltottak ki belőlük a kormánynak az olyan intézkedései, mint a többnejűség eltörlése, a nőknek a fátyol, a férfiaknak a fez rendeletileg történő tiltása. A kormány figyelme a kurdok felé irányult, s elhatározták, hogy utakat, vasutakat építenek a kurd vidék felé, megnyitva ezzel az utat előttük a közeledéshez.

Ezen a vidéken az Eufrátesz (Firat) folyón kellett egy nagyobb, mellékfolyóján a Szürgecsen (Sürgeç) egy kisebb közúti hidat építeni. Ezt a munkát vállalta el nagyapám következőként, mint alvállalkozó. A híd tervét Németországból hozták, s egy angol cég volt a fővállalkozó. Nagyapám egy magyar ácsot, Túri Antalt és egy török vasbetonszerelőt vett maga mellé, a többi munkást helyben toborozták. A munka Ankarától mintegy 1000 km-re volt. Az egy katonaság által körülvett, lezárt terület volt, így az odautazáshoz belügyminiszteri engedély kellett. A munka is katonai felügyelet mellett folyt. Már aláírták a szerződést, csak az utazási engedélyre kellett várni. Egyik délután nagyapám a „Mehmet olu Hasán” nevű kávéházban, a magyarok egyik találkozóhelyén tábla játékot játszott. (ez egy társasjáték, amit 15 fekete és 15 fehér koronggal, ketten játszanak egy táblán, két kocka segítségével) és nagyapám nagyon szerette ezt a játékot. Otthon is gyakran játszottak anyukámmal, vagy nagymamámmal. Nos, ott a kávézóban megjelent egy nyomozó, aki magával vitte a rendőrségre. Ott kiderült, hogy az utazási engedélye elkészült és már másnap útnak kell indulnia. Nagyapám azt mondta, hogy a családja nélkül nem megy sehová sem. Még aznap megkapta az egész család az utazási engedélyt, mellyel Elazizban (Elaziğ) kellett jelentkezniük. Minden készen állt az útra, így másnap útnak is indultak egy teherautóval.

Mivel a család gyakran vándorolt, így nem volt komolyabb bútoruk. Ankarában albérletben laktak, vidéken pedig nagyapám készített asztalt, szekrényfelét, polcot, alvó alkalmatosságot.

Elazizba érve nagyapám egy rendőrt szólított meg, hogy miképp jutnak a rendőrségre, hogy jelentkezzenek. A rendőr azt mondta, hogy nem kell a rendőrségre menniük, mert tudják, hogy kik ők és már másnap tovább mehetnek Pertekbe, majd szálláshelyet mutatott nekik.

Pertekbe érve két éves munka kezdődött. A munka maga Pertektől 10 km-re volt. Körös-körül kopár sziklák, közöttük hömpölygött az Eufrátesz vize. A meder szélessége bizonyos helyen 105 m. volt. A vállalat két kis házat épített. Egyiket nagyapáméknak, másikat a cég két mérnöke számára. /24. kép/

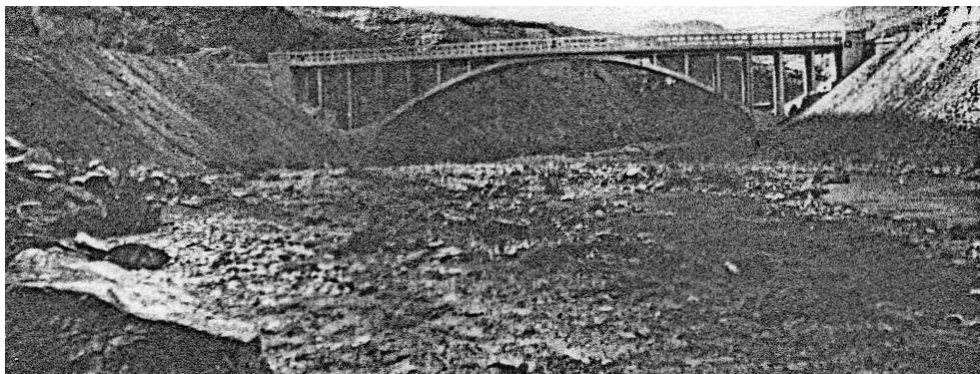

24. kép|Nagyapámék terméskőből épült háza

A munkásokat a környékről toborozták. Nekik a túlsó parton építettek szálláshelyeket, de voltak, akik naponta hazajártak. A személyszállítás csónakon történt egyik partról a másikra oly módon, hogy drótkötelet feszítettek ki. Ehhez volt egy csónak kötél és csiga segítségével kötve úgy, hogy a ferdén állhatott a vízfolyás irányába. Így a víz sodrása átterelte a csónakot a túlsó partra. Visszafelé menetben ellentétes irányba kellett állítani a csónakot a kötelhez viszonyítva, így ellenkező irányba terelte a csónakot a vízfolyás.

A betonhíd építésénél a híd alakját, mértét, az úgynevezett zsaluzat határozza meg. Ezt az ácsok készítik. A zsaluzat körbe veszi a vasalást és a betont, melynek a formáját egyúttal megadja. A zsaluzat erős állványra épül, melynek el kell bírni a teljes építőanyag súlyát. Az állványzatot a beton teljes megszilárdulása után lehet eltávolítani.

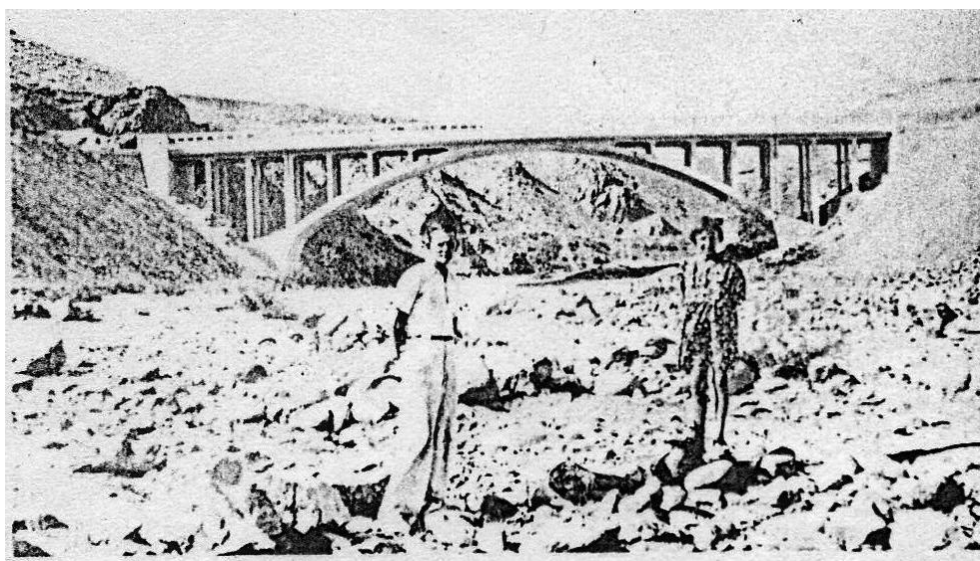
Először az alapozási munkákat kezdték el a két parton. A sziklás part robbantása és a betonalap elkészítése volt az első feladat. A betonkeverést az egyik parton végezték. Innen kellett a másik parton lévő alaphoz is átszállítani a megkevert betont. Csónakon hosszadalmas és nehézkes lett volna, ezért nagyapám készített egy szállító kocsit. Ez ferdén elhelyezett drótkötélen közlekedett. Fentről lefelé ment a betonnal megrakott kocsi, miközben húzta visszafelé, a már üres kocsit. Ez jelentősen meggyorsította a munkát. A hídalap megszilárdulását meg kellett várni. Addig egy másik, 64 m hosszú hidat készítettek el az Eufrátesz egyik mellékfolyóján a Szürgecsen /Sürgeç/ 25, 26, 27, 28, 29. kép./

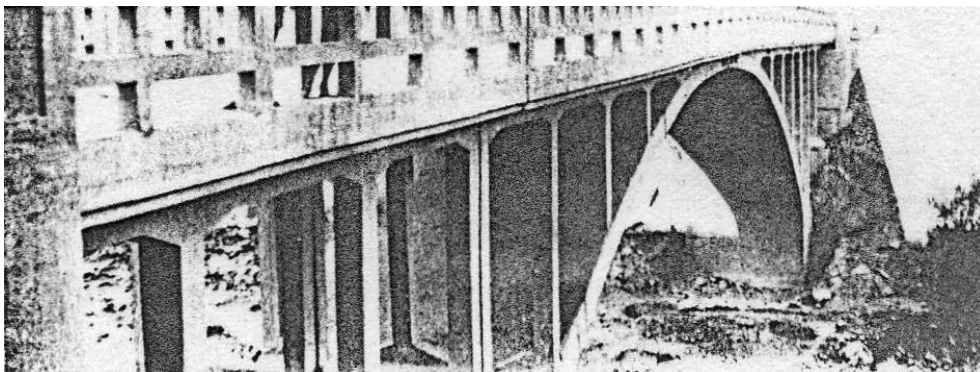
25. kép

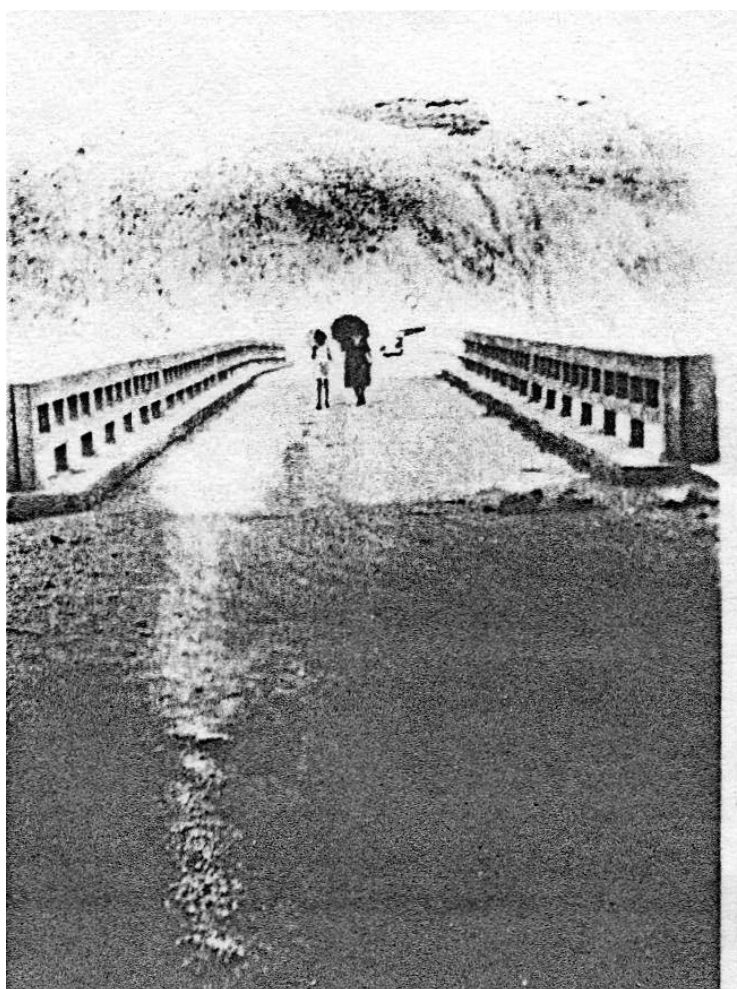
26. kép

27. kép

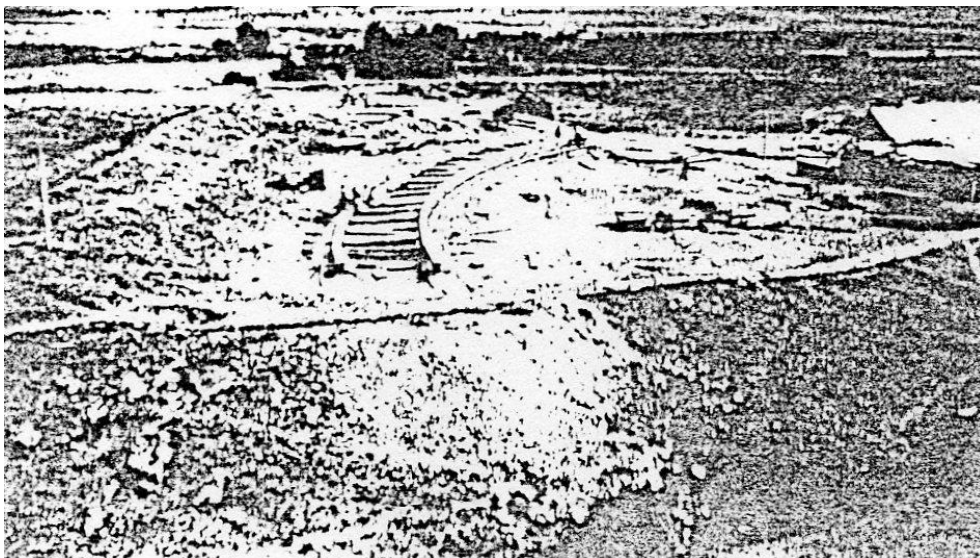
28. kép

29. kép

Mind két híd ugyanahhoz az országúthoz vezetett. Ez egy kis „előgyakorlat” volt a másik, nagyobb munkához. Amint készen volt a kisebb híd, megkezdték a nagyobb híd állványozását. Ez különleges munka volt, mert esőzésekkor úgy megáradt a folyó vize, hogy a legerősebb állványt is elsodorhatta volna. Cölöpverés a sziklás talaj miatt lehetetlen volt, ezért

olyan állvány kellett, amely a két parton támaszkodik és a medret teljesen szabadon hagyja. A tervezők rácsos tartószerkezetet terveztek. 6-8 m hosszú gerendákból kellett elkészíteni az egyik parttól a másikig érő, nagy teherbírású szerkezetet. Ennek olyan erősnek kellett lenni, hogy elbírja a mintegy 1500 tonna vasbeton súlyát. A parton elkészítették a zsinórpadot, melyen a gerendák lemérése történt és megkezdődött a leszabás, fűrés, előszerelés./30. kép/

30. kép: Zsinórpád

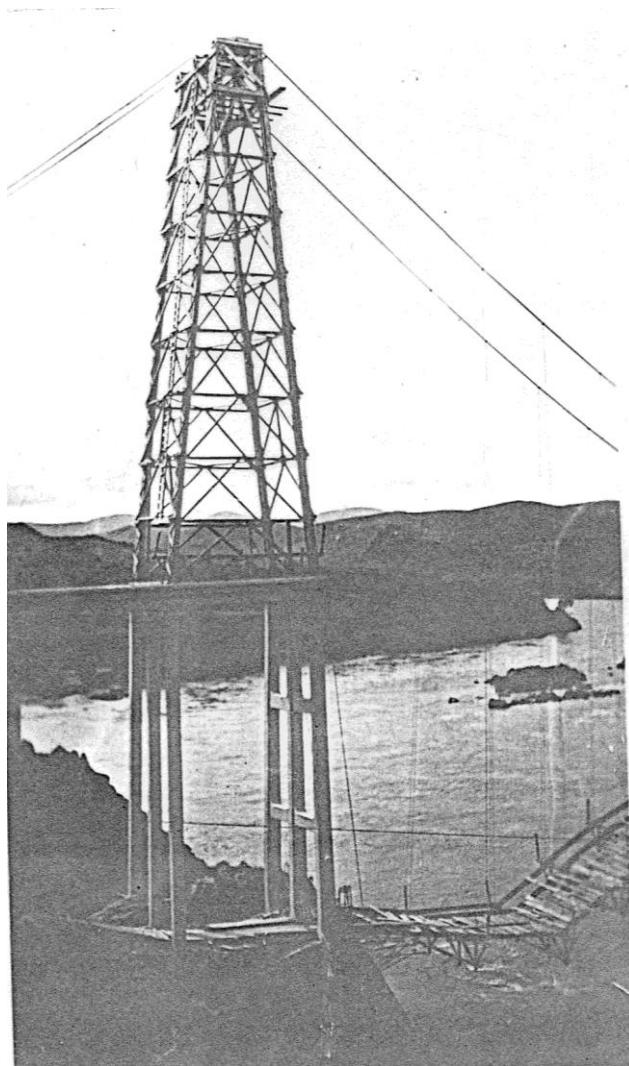
A faszerkezet összeszerelése a „levegőben” történt. A víz feletti szereléshez egy drótkötél függőszerkezetet kellett építeni. Ennek tartója a két parton egy-egy 30 m. magas fatorony volt./31. kép/

Amikor azokat felállították, az angol mérnök végig nézett alulról-fölfelé az élgerendákon és elismerően bólogatva megkérdezte nagyapámtól, hogy hol tanulta a mesterséget és megjegyezte, hogy most más bízik a munka sikerében. Nagyapám erre azt mondta, hogy ő már akkor bízott benne, amikor elvállalta.

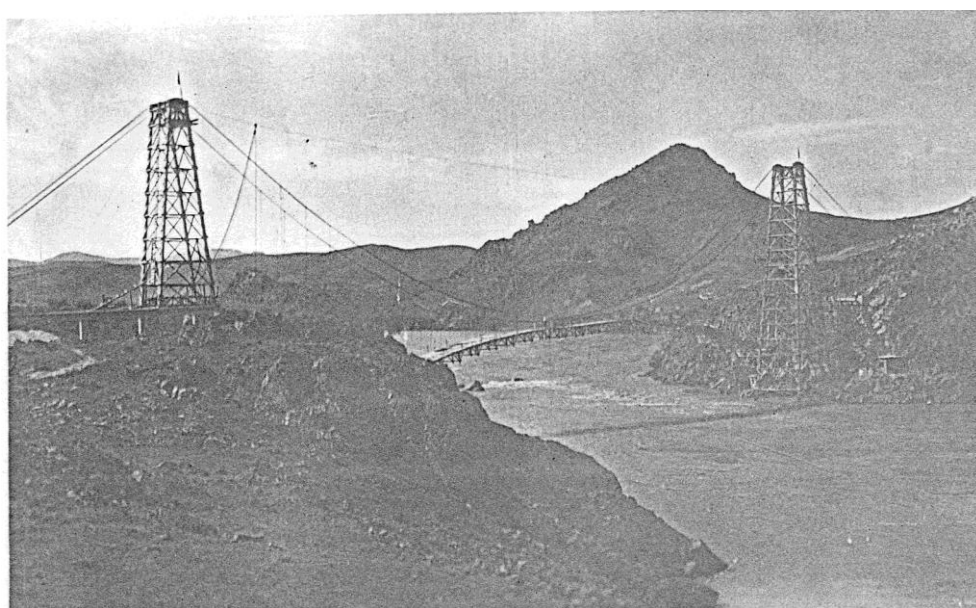
Azt hiszem, hogy nem tudtak volna olyan feladatot adni nagyapámnak, melyet nem tudott volna megoldani.

Átfeszítették a tartó drótköteleket a tornyok tetején és a parti sziklákhöz erősítették./31.32. kép/ Aztán a tartó kötelekre először a munkahidat építették meg. /33-34 kép/

A tornyok tetején kifeszítették egy drótkötelet, erre egy kocsit, a „futó macskát” szerelték, amit kerekeken gurítottak a drótkötélen. Ezt használták a rácslemek helyszínre szállításához. A kocsira csigán húzták fel a rácsokat. A kocsit a víz fölé húzták, majd leeresztették a helyére és ott összezsavarozták a mellette lévő elemmel. Ez a munka a munkahídon történt. Így összeépült egy rácsos tartószerkezet a folyó felett, melyre még kétsoros, ferdén elhelyezett fa padló sor került és a betont határoló deszkaszerkezet. /35, 36. kép/

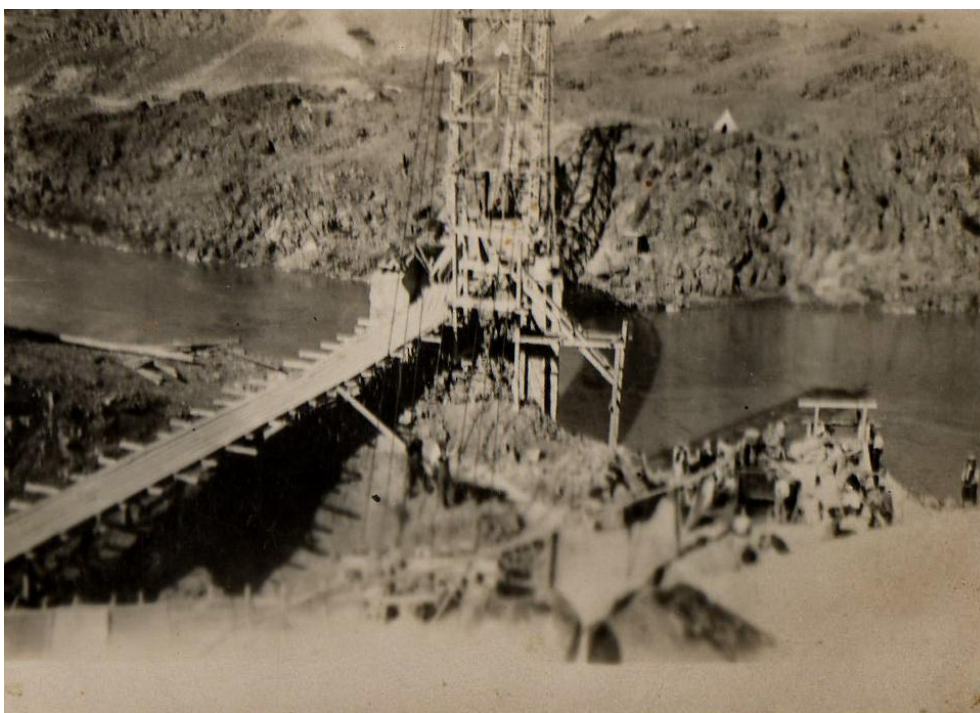
31. kép Tartó állvány a parton

32. kép

33. kép Munkahíd

34. kép Munkahíd

35. kép

36. kép

Az állvány összeszerelése után a bemérés 15 cm-el alacsonyabbnak állapította meg az állvány közepének magasságát az előírtnál. Az Államépítészeti Hivatal azt javasolta, hogy emelőkkal emeljék meg az egész szerkezetet. Egy héten belül 14 db emelőt kaptak és a két parton 7-7 emelővel egyszerre megemelték az egész szerkezetet. Ezután a betonvas szerelése, majd a betonozás következett. A betonozáshoz építettek egy olyan állványt, melyre csigát tudtak szerelni drótkötéllal. Ennek segítségével kézi erővel húzták fel a kampóra akasztott betonnal teli vödört, miközben a másik oldalon lefelé ment az üres vödör.

A vödröket töltéskor és ürítéskor le kellett akasztani. Egyik alkalommal rosszul akasztotta fel a teli vödört az egyik munkás és annak ellenére, hogy tilos volt, ő mégis kihajolt és utána nézett a lefelé haladó vödörnek, mely abban a pillanatban leesett és jól megütötte a fejét. Mire beértek a sérült emberrel a városba, addigra belehalt a sérülésbe. Ez miatt a baleset miatt nagyapám munkatársa egy év börtönt kapott gondatlanság miatt. Ő volt ugyanis a közvetlen munkavezető. Történt ezen kívül még két halálos baleset korábban a hídépítés során. Az első még az alapozási munkát megelőző robbantáskor. A robbantást este a munkások hazamenetele után végezték. Karácsony este volt, nagymamám és édesanyám otthon főzték a karácsonyi vacsorát, amikor kiborult az egész doboz piros paprika. A babona szerint ez veszedelmet jelent. Mint amennyire a legtöbb ember, nagymamám is babonás volt, s mivel nagyapám még nem volt otthon, idegesen kiszaladt a ház elé. A híd irányában ideges szaladgálást látott. Az történt, hogy az egyik török csoportvezető lement a robbantás helyére, amikor fentről megindult egy nagyobb kötömb. Már nem tudott elugrani, ezért a kő nagyon megütötte. A halált azonban nem az ütés okozta, hanem az ijedtség általi szívroham. A híd lábához temették, s a híd elkészülte után szép sírkertet és feliratot készítettek neki. Rokonai halála után egy évvel mentek el megnézni, hogy hol nyugszik. A második baleset a vasbeton szerelésekor történt. Már esett szó arról, hogy az anyagok, szerszámok szállítása egy drótkötélpálya segítségével történt oly módon, hogy a betonozáshoz két kocsit, később az anyagok, szerszámok szállításához két serpenyőt szereltek a kötélpálya két ellentétes oldalára. Az egész ferdén volt elhelyezve, vagyis lejtett. A felső serpenyőbe nehéz köveket tettek, az alsóba pedig a szállítandó anyagot. Volt egy kezelő, aki megindította és a serpenyők a kő súlya alatti lendülettől át tudtak menni az egyik parttól a másikig. Egyszer egy vasbetonszerelőnek sürgősen kellett volna valami és mivel a szerkezet kezelője nem volt ott éppen, más indította el a serpenyőt, ami nem kapott elég lendületet, így nem ment át a túlsó partra, hanem megállt az út kétharmadánál. A szerelő mérges lett és függeszkedve elindult a drótkötélbe kapaszkodva a serpenyő irányába. Araszolgatás közben elfáradt a keze, ezért leesett az alatta hömpölygő folyóba. A partról utána ugrott két munkás, még látták felbukkanni, de aztán végleg elnyelték a habok. Nagyapám minden reggel elindított két munkást a parton lefelé, hogy hátha megtalálják a partra vetett holttestet. Harmadnap meg is találták az építkezéstől kb. 3 km-re egy homokpadon. A madarak addigra teljesen leették a húsat azon a helyen, ahol fedetlen volt a teste. A két munkás ott helyben el is temette őt. Ez az ember nagy vadász volt letében, de kizárólag madarakra vadászott. Sokáig beszéltek a munkatársai, hogy megbosszulták rajta a madarak lelőtt társaik halálát. Ma már elképzelhetetlen lenne egy ilyen építkezés tábororvos nélkül. Ott még nem volt állandó orvosi ügyelet. Szerencsére apróbb megbetegedéseken kívül egyszer fordult elő tömeges megbetegedés. Több munkás, közöttük nagyapám is maláriás lett. Maláriás szúnyogoktól kapták meg a betegséget. Az orvos kinint adott nekik, amitől mindenki meggyógyult.

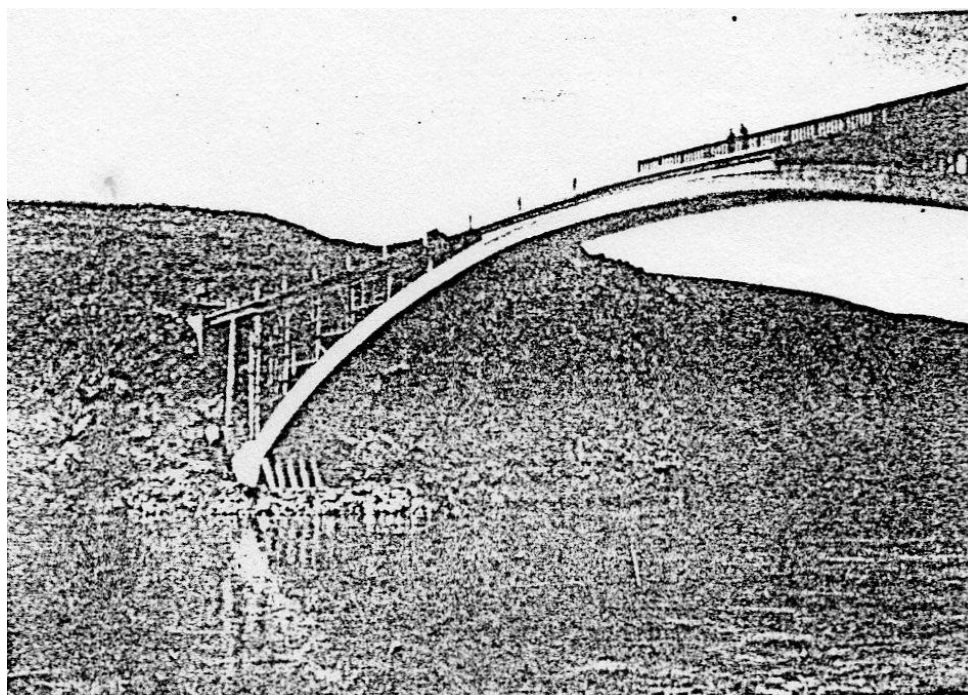
Éjjel-nappal folyt a munka, amíg a két partot összekötő karcsú betonív el nem készült. A betonívre oszlopok, ezekre pedig az útpálya került. 154 m. lett az útpálya hossza egyik parttól a másikig. A beton megszilárdulása után a tartó faszerkezetet és a zsaluzatot lebontották és lassan kibontakozott két év kemény munkájának eredménye.

37. kép Műszaki átadás

A tervezők úgy számoltak, hogy a vasbeton súlya alatt a faállvány némileg süllyedni fog. Ez azonban nem következett be, így a híd közepe valamivel magasabb lett a tervezetnél. Ezzel az eltéréssel azonban átvette az állami bizottság. /37-38. kép/

Kemâl Atatürk szíven viselte a távoli vidéken élő kurd lakosság sorsát, a híd és útépitésekkel is ez volt a célja, hogy közelebb vigye őket az ország szívéhez. Ezért eltökélt szándéka volt, hogy a hidat személyesen avatja fel. Erre azonban korábban bekövetkezett halála miatt már nem kerülhetett sor. /39. kép/

38. kép: Korlát szerelése

39. kép Kemâl Atatürk mauzóleuma. Korabeli kép

A híd ma egy erőműépítés miatti létesült víztározó miatt víz alatt áll.

Ez a híd volt nagyapám életének legnagyobb és legemlékezetesebb munkája.

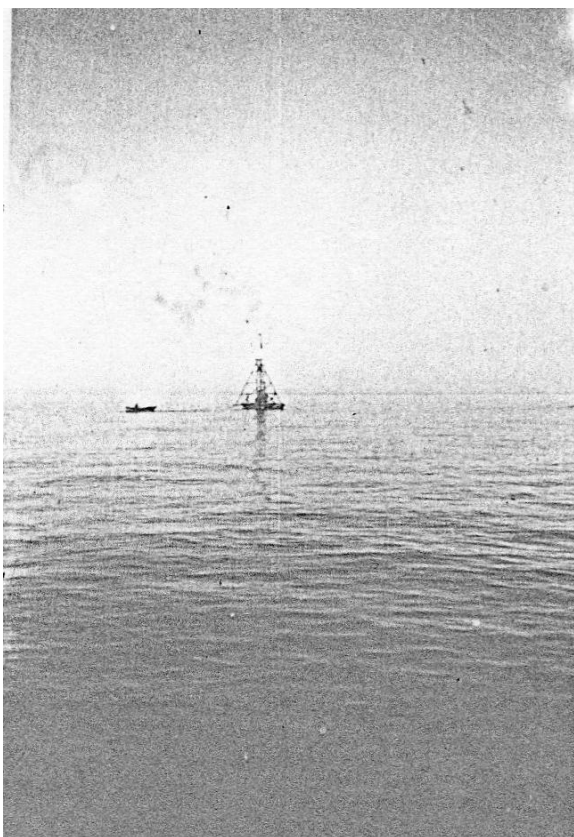
Ezután, 1939-ben visszatértek a fővárosba munkát keresni, hogy édesanyám tudja folytatni a tanulást, amit két évre meg kellett szakítani a hídépítés miatt. Ankarában ismét nagyon szép munkát kapott nagyapám. Ifjúsági parkot építettek (Gençlik park) A parkot a városnak egy kopár, akkor még beépítetlen területén építették. Ma már a városnak része ez a terület. Először egy tavat és egy rajta átívelő kis hidat építettek. A tóba egy kis patak vize folyt bele, beton buktatókon át. A tó közepén egy kivilágított szökőkút működik még ma is. A parkban betonozott utakat, sétányokat is építettek. Amikor az építés folyt, anyukám gyakran elment az építkezéshez nagyapámhoz. Amikor a tó fenekének betonozása készen lett, anyukám abban tanult meg görkorszolyázni. A park ma is működik, Teázók, parkok várják a kikapcsolódni vágyókat. /40 kép/

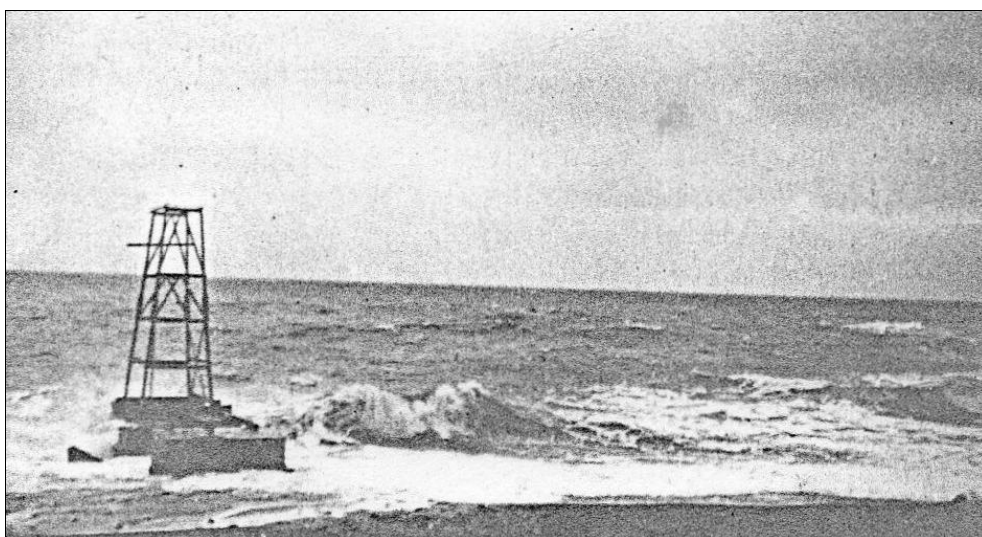
40. kép Ifjúsági park

A Fekete tenger partján Csatáláziban (çatalázi) épült az ország első villamos központja. Ott volt nagyapám következő munkája, mely két évig tartott. Az erőmű víz-szükségletét a tengerből biztosították. Erre a célra vízkiemelő állomást kellett építeni a tengeren, a parttól 200 m távolságra, ahol már elég mély a tenger ahhoz, hogy vihar esetén nem kavarja fel a tenger a homokot a fenékről. Első lépésként próbafúrást kellett végezni, a talajminőség megállapítására. Erre a célra két hajót gerendákkal összeépítettek úgy, hogy azok párhuzamosan helyezkedtek el. Erre a hajóra építették a 12 m. magas fúrotornyot. /41-42. kép/ Az építményt motorcsónak vontatta a fúrás helyszínére, ahol három helyen lehorgonyozták.

Így végezték a talajvizsgálatot. Egyik nap a munka végeztével az úszótornyot ki akarták vontatni a partra. Fel is szedték a horgonyt, a motorcsónak elindult, vontatta a tornyot a part felé. Jó idő eltelt, de a part csak nem akart közeledni, sőt meglepve vették észre, hogy egyre messzebb kerülnek a parttól. Az történt, hogy a part felől fújt a szél, amit mérsékelt a parti hegyvonulat. Ezért hullámok nem képződtek, de a fúrotorony, mint egy vitorla, engedelmeskedett a szélnek és olyan erővel sodorta az építményt befelé, hogy a motorcsónak nem tudta legyőzni. A parttól távolodva, egyre erősödött a szél. Alkonyodott. Hajóforgalom nem volt, így segítségre nem számolhattak. Gyorsan leengedték az egyik horgonyt, mely szerencsére még feneket ért. Gyenge rántás jelezte, hogy megálltak. Ezután összekötötték a másik két horgony kötelét, hogy jó hosszú legyen és az egyik horgonnyal a motorcsónak a part felé vitte azt. Amikor már feszült a kötel, akkor leeresztette. Ezután felszedték a hajó melletti horgonyt és az előre vitt horgony kötelébe kapaszkodva húzták magukat a part felé.

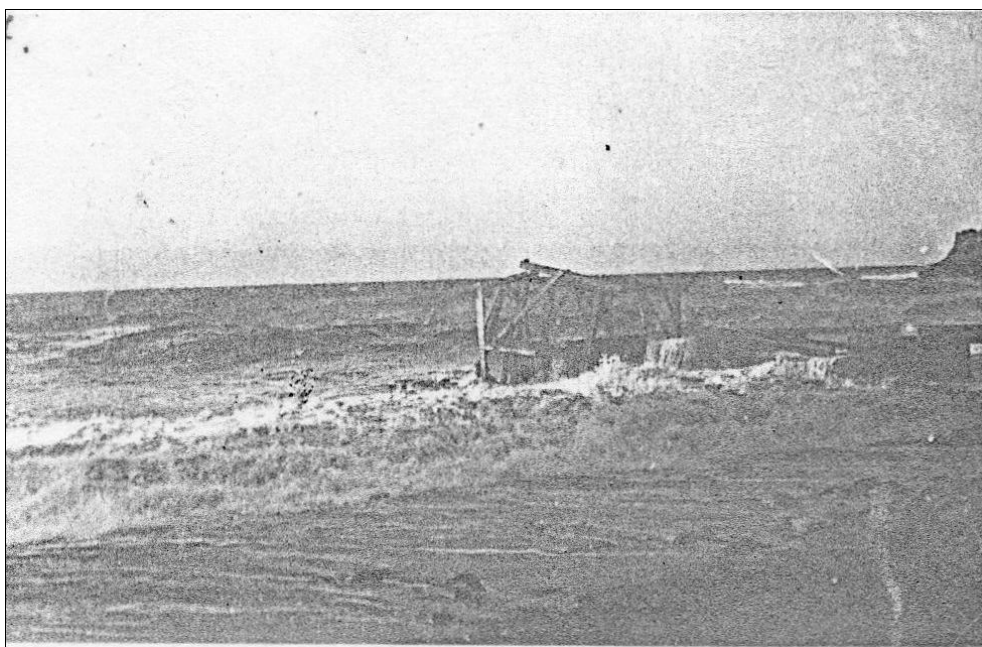

41-42. kép tengeri fúrotorony

43. kép: az elpusztult fűrőtorny

Így araszolva vontatták magukkal a fűrőtornyot is. Már éjfélre járt, amikor partot értek. Egy másik alkalommal, mivel csendesnek látszott a tenger, este a vízben hagyták a fűrőtornyot, lehorgonyozva. Éjfél tájt azonban felélénkült a szél és nagy vihar keveredett. Egész éjjel lehetett hallani, amint a hullámok korbácsolják a parti sziklákat. Reggel, amikor felébredtek, nem látták a hajójukat. Csak a partra kisodort fadarabok sejtették tragikus pusztulását. /43-44. kép/ Előlről kellett kezdeni a munkát.

44. kép: a fűrőtorny roncsai

Itt Csatáláziban kötött nagyapám barátságot Perki Szagrözüvel /Sagrözü/, aki a megismerkedésük idején katona volt, civilben pedig tanító. /45. kép/

45. kép Török barátjával

Az építkezéshez vezényelték őket többedmagával. Ő volt a szakasz parancsnoka. Éjjel érkeztek és a község elöljárójától kértek szállást. Ő nem tudott nekik szállást adni, azt mondta, hogy a község szélén üssenek tábort. Hűvös, esős idő volt, az elcsigázott katonák elkeseredve kerestek táborhelyet. Közben az építkezés helyszínére jutottak, ahol nagyapámék is laktak. Bezörgettek, hogy tájékozódjanak. Nagyapám nem engedte el őket, hanem egy felvonulási épületbe elszállásolta őket. Még friss széna is jutott a fejük alá. Ez lett a későbbi barátságuk alapja. Amikor az építkezés végeztével búcsút vettek egymástól, azt mondta nagyapámnak Sagrözü: Sohasem foglak elfelejteni, mert saját hazámban egy elöljáró nem segített szállást keresni, te pedig idegen létedre befogadtál.

Csatáláziban eltöltött két év alatt egy távvezeték építése is elkezdődött. Ennek kitűzési munkálataiban is rész vett nagyapám. Ez alatt az idő alatt édesanyám a közeli városba, Zonguldakba járt iskolába. Ott fejezte be az elemi iskolát 1942-ben./46. kép/

46. kép Édesanyám végbizonyítványa

Szabadidejében néha eljárt nagyapám az angol származású fővállalkozóval vadászni a közeli erdőbe. Elég sok vaddisznó volt arra. Ha kilőttek egyet, akkor azt otthon feldolgozták és egy ideig elég volt a családnak. Köztudott, hogy a mohamedán vallás tiltja a disznóhús fogyasztását., még akkor is, ha az „vad”. A szomszédban lakó török, ennek megfelelően eleinte gyanakodva szemlélte a vadászat végeredményét, de észre vette azt is, hogy környékbeli kutyák szép gömbölyűre híztak az eléjük vetett maradékon. Egyszer megbetegedett a töröknek a felesége és azt mondta neki az orvos, hogy nem jósol neki egy hónapnál többet. A török nem akart belenyugodni és mindent megtett volna, hogy asszonyát visszaszerezze az életnek. Még azt is, hogy Allah ellen vétkezzen. Átment nagyapámhoz és mondta neki, hogy adjon neki egy darab disznóhúst, mert látja, hogy a kutyák hogy meghíztak tőle, hátha az ő felesége is meggyógyul tőle. Nagyapám nem akart adni neki, mert félt, hogy ha az asszony meghal, akkor esetleg a disznóhússra, illetve őrá fogja a török az asszony halálát. De a török addig erősködött, hogy nagyapám csak adott neki egy darabot, de a lelkére kötötte, hogy csakis a saját felelősségére vigye el. A török elvitte a húst és naponta többször erősen imádkozott Allahhoz a nagy véték miatt, de azért megetette a feleségével. És mit tesz Allah, az asszony nem halt meg. Sőt, felgyógyult.

Jött a török nagy hálálkodva, még ajándékot is hozott.

47.kép

A Köztársaságnak egy meghiúsult vállalkozása volt, hogy meg akarta honosítani a sertéshús fogyasztását a törökök körében. Ezzel sokat lendítettek volna az élelmiszer ellátáson. Az ankarai mezőgazdasági iskolában ezért építettek sertéshizlaldát. A törökök sehogyan sem akartak rászokni a sertéshúsra, a malacok meg elszaporodtak ott az iskolában, így végül olcsón kiárusították őket. Nagyapámnak akkor volt egy nyitott, vászonkarosszériás autója. Azzal ment el és vett egy fél disznót. Amikor hazaért, felnyitotta a csomagtartót, a vállára vette a fél disznót, úgy vitte be a házba. Mint mindenkinek a világon, nekik is volt egy kíváncsi szomszédasszonyuk /40. kép/

Ennek megfelelően ez a szomszédasszony ott leskelődött a kapuban, amikor nagyapám hazaért, s a kíváncsiságtól alig bírt otthon maradni, amíg nagyapám el nem ment otthonról. Nagyapám azonnal felmérte a helyzetet, s mondta nagymamámnak, hogy Aise mindjárt itt lesz, dugja el a malacot a kamrába s mondja azt neki, hogy őzet hozott nagyapa az erdőből. Együttal hívja meg őket a férjével vacsorára. Nagymamám ízletes pörköltet és sültet készített vacsorára. Olyan jóízűt ettek belőle, hogy napjában emlegették még jó ideig. Soha nem árulták el nekik, nagyapámék a turpisságot, mert abból szörnyű harag lett volna.

Utolsó törökországi vállalkozásuk a Földközi tenger partján, Tarsusban volt. Festői szépségű, déli gyümölcsökben gazdag vidék ez. Az ókori és középkori kultúra műemlékei, tengerparti erődtítmények, bizánci korból fennmaradt keresztény templomok romjai, római kori városmaradványok találhatóak ezen a vidéken. Másfél évig tartott itt a munka. Öntözőműveket, öntözéshez szükséges műtárgyakat, zsilipeket, csatornákat, szivattyúkat építettek.

Az otthoniakkal levelezés útján tartották a kapcsolatot. Nagyapám mindig megírta, ha másik helyen vállalt munkát agyon rossz híreket küldtek a rokonok: kenyérjegy, háború, nélkülözés. Egyik török munkatársával gyakran beszélgettek nagyapámék az európai helyzetről, s egy alkalommal azt mondta az egyszerű munkásember 1943-ban ott Törökország távoli szegletében, hogy a németekkel nem szabad szövetséges viszonyt teremteni, mert bár lesznek katonai sikereik, lerohanják Európát, de olyan elvekkkel és életfelfogással sorsuk csak a vesztes lehet. Telt az idő, és Tarsusban is befejeződött a munka. Újabb munkára ezen a vidéken nem volt több kilátás, így Ankarába költözött a család.

Ankarában felkereste nagyapám az állami munkákat irányító hivatalt, munkát azonban nem kapott. Leállították az állami beruházásokat. Valamint közölték, hogy állami munkát csak török állampolgárok kaphatnak. Ajánlották nagyapáméknak, hogy vegyék fel ők is a török állampolgárságot, de erre gondolni se akartak.

Elért ide is a háború szele...

48. kép Az utolsó családi fotó Ankarában készült

Útleveleket már több ízben meg kellett hosszabbítani. /49. kép/

49. kép

Személyleírás: — Signalement.		Felesége: — Femme:	
Foglalkozás: Profession:	écs		
Születési hely és idő: Lieu et date de naissance:	Lécs		
Lakhely: Domicile:	Lécs		
Családi állapot: État de famille:	házas		
Vallás: Religion:	Római Katolikus		
Termet: Taille:	Közepes		
Arc: Visage:	Kerek		
Szem: Yeux:	Barna		
Haj: Cheveux:	Barna		
Különös ismeret: Particularité:			
Signes particuliers:			
Gyermekek: — Enfants:			
Neve: — Nom:		Kora: — Âge:	
Neme: — Sexe:			

Mely államokra érvényes az útlevél: — Pays pour lesquels ce passeport est valable:	
Törökország, Jugoszlávia, Bulgária, Törökország, Jugoszlávia, Bulgária	

Az utazás célja: — But du voyage:	
Munka	

Az útlevél érvénye lejár: — Ce passeport expire le:	
év: 1938. június	hó 24. nap
Kivéve ha meghosszabbítatik 24 jun 1938 à moins de renouvellement.	
Kiadott: — Délivré par: 3.90	

MAGYAR KIRALYI KÖVETSÉG
TÖRÖKORSZÁGBAN
LÉGATION ROYALE DE HONGRIE
EN TURQUIE

Kelet: Iskara, 1937. június 25.
 Date: le 25 juin 1937

50.kép

3. Meghosszabbítás: — Renouvellement.	
MAGYAR KIRALYI KÖVETSÉG LÉGATION ROYALE DE HONGRIE TÖRÖKORSZÁGBAN EN TURQUIE	
(Hely a bélyegek részére.)	
A nyilvántartás sorszáma szerint 28. P. fill.	útlevél meghosszabbítási díjat fizetett.
Meghosszabbítva 1941. augusztus 31. ig.	Renouvelé jusqu'au
Kelt: Iskara, 1940. X. 31.	Lieu et date:
Aláírás: — Signature.	

4. Meghosszabbítás: — Renouvellement.	
MAGYAR KIRALYI KÖVETSÉG TÖRÖKORSZÁGBAN LÉGATION ROYALE DE HONGRIE EN TURQUIE	
(Hely a bélyegek részére.)	
A nyilvántartás sorszáma szerint 10. P. fill.	útlevél meghosszabbítási díjat fizetett.
Meghosszabbítva 1944. június 18. ig.	Renouvelé jusqu'au
Kelt: Iskara, 1943. IV. 19.	Lieu et date:
Aláírás: — Signature.	

5. Meghosszabbítás: — Renouvellement.	
(Hely a bélyegek részére.)	
A nyilvántartás sorszáma szerint P. fill.	útlevél meghosszabbítási díjat fizetett.
Meghosszabbítva	Renouvelé jusqu'au
Kelt:	Lieu et date:
Aláírás: — Signature.	

6. Meghosszabbítás: — Renouvellement.	
(Hely a bélyegek részére.)	
A nyilvántartás sorszáma szerint P. fill.	útlevél meghosszabbítási díjat fizetett.
Meghosszabbítva	Renouvelé jusqu'au
Kelt:	Lieu et date:
Aláírás: — Signature.	

51. kép

Akkor is éppen arra került volna a sor, ezért dönteni kellett a jövőről. Nem volt könnyű választani. Megélhetésük biztosított lett volna, ha megtakarított pénzükön vesznek egy kis gyümölcsöst a délvidéken...otthon meg a háború...De nagyon vágytak haza, régen nem látták a rokonokat, testvéreket. Végül a hazamenetel mellett döntöttek. Egy hónapnyi készülődés után össze csomagoltak és csomagjaikat Hajdarpasába küldték. Ez volt az Európába utazók kisázsiai végállomása, a Márvány tenger partján. Innen hajóval jutottak Isztanbulba. Hajnalban érkezett meg a vonatuk a hajdarpasai állomásra. Egyik oldalon hatalmas kőfal határolta a pályaudvart, talán 10 méter is lehetett. Középen vaskapu. Egy órányi várakozás után hatalmas dübörgéssel szétnyílt a vaskapu. Két hatalmas szárnya kerekeken gördült szét és eltűnt a kőfalban. A kapu szárnyai közötti táguló résen felvillant, majd teljes egészében eléjük tárult a Márvány tenger kék víztükre, a Boszporusz szűkülő bejárata és a vízen túl, valahol a távolban a meseváros, Isztanbul. A látvány lenyűgöző volt. A vaskapun át a kikötőbe lehetett menni. A nagy kőfal a pályaudvart védte vihar esetén a hullámveréstől. Beszálltak az átkelő hajóba, mely Isztanbulban egy híd lábánál kötött ki az Aranyszarv öbölnél. Nagyapámnak fel kellett keresni a magyar konzulátust, hogy az útlevelet láttamoztassa és hogy a hazatérési engedélyt megkapja. Még aznap vonatra szálltak és másnap értek a bulgár határra. Ott a németek kigazoltatták őket, kiforgatták a csomagjaikat, elszedték a Törökországban készült képek nagy részét. Közölték, hogy Szófiában meg kell várni, míg a német parancsnokság engedélyt ad a továbbutazásra. A Bartus nevet ugyanis „gyanúsnak” találták. A bulgáriai utazási engedélyt még Törökországban megkapták, a jugoszláviai átutazási engedélyt viszont a szófiai horvát követségen kellett meg kérni. /52. kép/

52. kép

Erre is várni kellett. Közben egy német kémelhárító tiszt hosszasan és módszeresen faggatta őket, hogy mit csináltak Törökországban, miért mennek haza, tudnak-e katonai titkokat, mit építettek. Két hétig vesztegeltek Szófiában. Addig kenyérjegyet nem kaptak, ennivalóhoz csak nagyon nehezen jutottak. Volt, hogy savanyú uborkát ettek egész nap. Végül nagy nehézségek árán tovább engedték őket, és 1944 májusában hazaértek.

Visszatért a család a Sáfrán Mihály utcai házba, ahonnan 14 évvel korábban útnak indultak. Nagyapám szülei meghaltak, csak a testvérek várták haza őket. A városban és az utcában minden ismerős volt, semmi sem változott az eltelt évek alatt.

Nagyapám ismét Zsoldoséknál talált munkát. Létezett a németeknek egy barakk típustervük. Ez alapján építették a koncentrációs táborok, munkatáborok barakkjait is. Nagyapámék éppen ennek a tervnek alapján építettek a Zsoldos telepen barakkokat katonák számára. Akkoriban a nagyobb vállalatokat katonák őrizték, így a Zsoldos céget is.

Nagyon nehéz volt az élet, az élelmiszert jegyre adták, egyre gyakoribbak voltak a légi riadók, bombázások a környéken. Nagyapámék a Törökországban megspórolt pénzükön vettek 10 db szőnyeget. Ez volt a 14 év alatt megspórolt összes vagyonuk. Eladni nem lehetett őket, mert azt mondták, hogy saját használatra vásárolták. Így tudták vámmentesen behozni a határon azokat. Az éhezés azonban rákényszerítette a családot egy kis csalásra. Elcseréltek egy szőnyeget egy malacért, amit aztán titokban levágtak. Hogy könnyítsenek a helyzetükön, nagyapám épített anyukámnak 3 nyúlketrecet, amiben angóra és csincsilla és húsnyulakat nyulakat tenyésztettek. Anyukám nyírta a nyulak szőrét, amiből fonalat font. A fonálból pulóvereket kötött. A húsnyulakat maga nyúzta meg, úgy adta el. Még a háború után is sokáig ebből éltek nagymamámmal. Tyúkokat is neveltek, mert a tojás bizonyult a legjobb fizetőeszköznek. Még a boltban is tojással fizettek egyes árucikkekért. 1944 október 8-án átvonultak a szovjet tankok Szented városán. Ez a város felszabadulását jelentette. A magánházakba szovjet katonákat szállásoltak el. Nagymamáméknál is lakott 20 katona, közöttük egy egyenruhás nő is. Anyukámat azonnal eldugta nagymamám. Az ágyneműt úgy ágyazta be reggel, hogy a fal felőli oldalon maradt 30 cm-es hely, ahová anyukám befért. Az ajtót mindig kulcsra zárták, s amikor bekopogott hozzájuk valamelyik katona valamilyen kéréssel, akkor anyukám gyorsan beugrott az ágynemű mögé. Három hétig voltak ott a katonák, majd egyik este hirtelen továbbmentek.

Nagyapám ekkor már nem volt otthon, mert október elején behívták katonának. A tiszai vasúti hídhöz került hídőrségbe. A hídon átmenő, akkor már nagyon sűrűsödő forgalmat kellett irányítaniuk. Október 7-én még anyukám kiment nagyapát meglátogatni, de sietett is haza, mert benépesült az út észak felé tartó katonákkal és menekültekkel. Október 8-án megérkezett a szovjet hadsereg híre a hídhöz, ezért nagyapámékát tovább vezényelték Csongrád, Kiskunfélegyháza irányába. A tisztek már nem akartak harcba bocsátkozni, ezért a polgári menekülőkkel vegyes csoportokban eljutottak egészen Bonyhádig. Útközben néhányszor megállt a menetoszlop, mert visszavonuló németek keresztezték útjukat, s a visszavonuló németeknek elsőbbséget kellett biztosítani. Útközben egyszer megfordult nagyapámékban a gondolat, hogy megpróbálnak megszökni és hazajutni, erre a célra civil ruha is volt náluk, de erre nem volt mód, mert az út szélén katonák álltak, hogy senki ne térjel le az útról, aki pedig letért, előfordult, hogy lelőtték.

Bonyhádön töltöttek néhány hetet és ott hallották később odaérkező katonáktól, hogy miután ők otthagyták a hidat, egy utász szakasz egy főhadnagy vezetésével felrobbantották azt. A hidat előzőleg úgy aknázták alá, hogy ha minden akna felrobbant volna, akkor a híd teljes egészében a levegőbe röppült volna. Ezért a főhadnagy elvágta a vezetékeket és néhány emberével és kevés robbanószerrel csak a híd közepét robbantotta fel. A szovjet tankok akkor már láthatóak voltak a hídról. A szovjetek ponton hidat építettek, hogy át tudjanak kelni a

folyón. A hídépítéshez még nőket is vittek a városból a Tisza partra, köztük a nagymamámat is. Azután el akarták vinni az oroszok nagymamámat „krumplit pucolni” a konyhához, de szerencsére ott volt nagyapámnak egy kollégája, aki azt mondta, hogy a felesége és nem engedi.

Bonyhádról nagyapámék néhány hét múlva Budapestre mentek. Ők döntöttek így, mivel a parancsnokságukról nem tudták, hogy hol székel. Azt gondolták, hogy a fővárosban biztonságban lesznek a háború végéig. Azt gondolták, hogy Budapestet feladják majd a németek a szovjet csapatok közeledtére és nem lesznek ott harcok. Sajnos nem így történt, ezért jutott nagyapáméknak feladat is. Barikádot kellett építeni a főváros különböző pontjain. Felszedték a köveket és abból építették a barikádokat. Óvóhelyen aludtak és egy ilyen pincében estek fogságba egyik társuk balgasága miatt. Ő ugyanis beszél oroszul és elszólta magát, hogy ők katonák. Mivel civil ruhában voltak, mondhatták volna azt is, hogy ők abban a házban laknak és csak a légi riadó miatt menekültek a pincébe.

Nagymamámék sokáig nem kaptak hírt nagyapámról. Karácsony körül jött egy tábori lap, melyből megtudták, hogy Románián át a Szovjetunióba, egy Azovi tenger partján lévő városba, Taganrogha vitték őket egy szentesi bajtársával, Szoboszlai János késéssel együtt.

Nagyapám közel 4 évig volt fogságban. Egyszer el akarták vinni egy kaukázusi lágerbe, máskor meg Moszkva mellé, de mind a kétszer kiemelték őt a munkafelügyelők, mert bármivel megbízták, munkájával mindig meg voltak elégedve. Már névről ismerték.

Először egy iskola újjáépítésén dolgozott, ahol az újításával jelentősen meggyorsította a munkát. Tatarozásnál az állvány készítése hosszadalmas feladat, ezért ő egy gördülő állványt készített, amit egy-egy falrész befejezése után odébb lehetett gördíteni. Így nem kellett lebontani és újra építeni az állványt. Ugyanebben az iskolában helyre kellett állítani a padlózatot, ablak és ajtókereteket, mert a háború alatt mind elhordták és feltüzelték, ami éghető volt. Ezután egy bőrgyárban dolgozott. Itt a pácoló medencék felett sínek voltak. A sínek alá kellett padlózatot építeni, hogy ott emberek tudjanak járkalni. Ugyanebben a gyárban különböző asztalosmunkákat, bútorjavításokat és belső falazásokat készítettek. Aztán dolgozott egy asztalos üzemben, ahol gyalugépen kellett méretre gyalulni különféle faanyagokat. Az ott dolgozók 300-at tudtak legyalulni. Nagyapám, amikor már belejött, 900 db-ot is megcsinált. Amiért ilyen jól dolgozott, délben dupla adag ebédet kapott. Ez minden nap kukoricakása volt, az egyfogásos káposztaleves mellé.

Minden fogolynak 150 rubel havi fizetést kellett volna folyósítani kezdettől fogva, de ezt csak a fogság utolsó évében kapták meg. Addig a parancsnokok tették zsebre a foglyok pénzét. Aztán, amikor már kézhez kapták, az egészet élelemre költötték. A tisztek feleségei sütöttek otthon kelt tésztát, azt bevitték a lágerbe és elég drágán eladták a foglyoknak. De ők nem törődtek az árával. Az volt a fontos, hogy ehetek és végre nem káposztát. A fogság éve alatt napi háromszor kaptak ételt és minden alkalommal káposztalevest. Rántás, zsír és minden ízesítés nélkül. Ehetek belőle annyit, amennyit akartak, mégsem laktak jól tőle. A bánásmódra nem panaszkodhattak. Egyetlen dolog volt elviselhetetlen, az állandó éhség. Munka után este, mikor összejöttek a barakkban, mindig evésről és finom ételekről folyt a szó. Így aludtak el beszélgetés közben, sorban egymás után, minden este.

Eleinte katonák kísérték a foglyokat a különböző munkahelyekre, később a munkahelyekről jött civil munkás kísérte el reggel és este vissza őket. A tábor dupla drótkerítéssel volt körülvéve. Nem lehetett a közelébe menni, mert azonnal rájuk szóltak a őrk a toronyból.

Egy szép napon aztán végre eljött a szabadulás híre. Mindenki örült, boldog volt, hogy másnap mennek haza. Az ország északi részéből várták a fogolyvonatot, melyhez nagyapámék vagonjait kapcsolták. De a vonat nem jött másnap. Mivel indulásra csak

harmadnap került sor, kivezényelték nagyapámat egy házhoz, ahol már három napja dolgozott három orosz ács és nem tudták megoldani a rájuk bízott feladatot. Azt mondta a munkavezető az oroszoknak, hogy csinálják pontosan azt, amit nagyapám mond nekik. A feladat az volt, hogy egy törött mestergerendát kellett kicserélni. Nagyapám irányításával már délben készen voltak a munkával, s kiültek a ház elé. Jött a vezető és már éppen le akarta szidni őket, hogy miért nem dolgoznak, amikor mondták, hogy már készen vannak. Ő nagyon meglepődött és elégedetten csóválta a fejét.

Másnap aztán tényleg eljött az indulás napja. Bevagonírozták őket és elindult a vonat Románia felé. A határ előtt megállt a vonat, ahol azt mondták nekik, hogy ez az utolsó állomás, ahol még mindenki elköltheti a pénzét, mert hazavinni egyetlen kopeket sem lehet. Aztán Romániában Foscaiban leszállították őket a vonatról, beterelték egy épületbe, ahol le kellett vetközni mindenkinek teljesen mezítelenre, átmentek egy fürdőn és a másik oldalon tiszta ruhát kaptak. Ezzel az volt a céljuk, hogy a fogságból ne vigyen haza senki semmit. Így szálltak vissza újra a vagonokba és indultak Magyarország felé.

A fogság évei alatt nehéz volt az élet itthon. Anyukámnak és nagymamámnak keményen kellett dolgozni, hogy meg legyen a napi élelmük és kevéske ruhájuk, amire szükségük volt. Nagymamám varrással, anyukám háziállatok nevelésével tudott pénzt keresni.

A felszabadulás után nagymamám gondolt egy merészet és a legszebb, legnagyobb kézi csomózású török perzsaszőnyeget elcserélte dr. Bugyi Istvánékkal 10 hold földért. Elég silány föld volt, de kiadták feles művelésre a Bugyi tanyán lakó Balogh Jánosnak, aki eredetileg is művelte, így hozott valamicskét a konyhára. A föld utáni illetéket a karikagyűrűikért kapott pénzből fizette ki nagymamám.

Közben anyukám eladó sorba került. Az ő korában mindenki tánciskolába járt szórakozni. De anyukám nem tudott táncolni, mert Törökországban nem volt divat. Szégyellt volna kezdő tanfolyamra menni, ezért nagymamám úgy döntött, hogy hív valakit, aki megtanítja őt táncolni. Erről az elhatározásáról beszélt Szoboszlai Jánosnénak, akivel összejártak beszélgetni, hírt hallani, mivel a férjeik együtt voltak fogságban. Szoboszlainénál, a késes műhelyben dolgozott egy segéd, egy legény, aki szívesen vállalta, hogy némi fizetségért megtanítja a Bartus lányt táncolni. Legalább lesz miből virágot venni annak a lánynak, akinek éppen udvarolt. A tánctanításból szerelem lett, és 6 hét után, amikor nagymamám megkérdezte, hogy mivel tartozik a tanításért, akkor azt mondta a legény, hogy cserébe feleségül szeretné venni tanítványát. Így házasodtak össze szüleim 1945 októberében, majd később 1950-ben Szegedre költöztek. Anyukám ott végezte el újra az általános iskola 6-7-8. osztályát, majd az óvóképzőt. Még Szentesen laktak és már útban volt szüleim első gyermeke, vagyis a nővérem, amikor nagyapám hazatért a fogságból. Nagymamám minden nap kiment az állomásra a fogolyvonathoz, és heteken át várta nagyapát, amikor végre 1947 tavaszán megérkezett. Csontig lesoványodva, elég rossz fizikai állapotban volt. Az a mondas járta, hogy aki amerikai fogságból tért haza, az hordárért kiáltott, aki szovjet fogságból, az pedig hordágyért. Ennek volt valami valóság alapja.

Amikor hazajött nagyapám, akkor még javában folyt Budapest helyreállítása. Vidéken nem sok munkalehetőség lévén, elment ő is a fővárosba munkát vállalni.

Budapesten számtalan munkalehetőség adódott: tetőjavítás, állványozás, belső helyreállítási munkák. Ezután a Törökbálinti Gyárépítő Vállalathoz ment dolgozni. Ott volt a nagytétényi Bikromátgyár és az Első Magyar Mezőgazdasági Gépgyár kombájnszerelő csarnokának építésén is.

Közben folytak az államosítások az egész országban. A 10 hold föld, amit nagymamám a perzsaszőnyegért cserélt, a Pankotai Állami Gazdaság területére esett. Nagyapám kapott egy

felszólítást az adóhivataltól, hogy fizessen be a föld után illetékként 900 Ft-ot. Ezt befizette, de a következő héten ismét jött egy felszólítás, hogy most 300 Ft-ot fizessen. Nagyapám bement a hivatalba és mondta, hogy nincs annyi pénze, ezért megegyeztek 100 Ft-ban. Azután megint jött egy felszólítás, amire nagyapám úgy tett, mintha nem kapta volna kézhez, de nem hagyták békén. A következő héten ismét jött a felszólítás egy újabb összegről. Ekkor bemenet nagyapám a hivatalba és megkérdezte, hogy mitévő legyen a földjével, mert fizetni már nem tud többet. Ekkor felajánlottak neki csereföldet, ami megvolt 10 hold, de 4 különböző helyen. Nagytőkén és Magyartésen 1-1 darab, egy jókora szikes a város északi részén, és egy hold az un, Kürti tanyában. Mire nagyapám megtalálta, már művelte valaki. Akinek földje volt, mindenkinek beszolgáltatási kötelezettsége volt. 1952-ben nagyapámnak is be kellett szolgáltatni azt, amit a föld megtermett, valamint 1200 Db tojást, 30 kg baromfit, 1 hízott libát és egy 140 kg-os disznót. Ezeket mind megvette a piacon és úgy szolgáltatotta be. A beszolgáltatási kényszer miatt nem volt érdemes a földtulajdont megtartani ezért felajánlotta a földjeit az államnak. Felajánlotta 14 évi munkájának gyümölcsét.

Nagyapámék 1950-ben vettek egy kis házat a Gergely utcában. Nem sokáig élvezték nagyszüleim együtt a házat, mert nagymamán 1952 októberében hosszú betegség után meghalt.

Közben megtörténtek az államosítások és befejeződött a három éves terv. Vidéken is megalakultak az építőipari vállalatok. Nagyapám a Csongrád megyei Magasépítő Vállalathoz szegődött és mint brigádvezető dolgozott ott 8 évig /DÉLÉP jogelődje/

Első jelentős munkája a Gépállomás építése volt. Nagyapámék építették az első műhelyeket, szolgálati lakásokat. Érdekes munka volt az udvarán lévő víztorony építése. Annak ácsmunkáit nagyapám vezetésével építették. Következő munkájuk a Szentesi Bartha János Iskola lapistói tangazdaságának építése volt. Itt gazdasági épületeket, műhelyeket építettek. 1956 októberében Kisteleken egy iskola kerítését építették, amikor jött a hír, hogy Budapesten elfoglalták a párházat. Nagyapámék aggodalommal hallhatták, amint az országúton a szovjet

53. kép

tankok dübörögtek Budapest irányába. Mire a munka végeztével Szentesre értek, már le volt verve a középületekről a vörös csillag, köztük az építőipari vállalat homlokzatáról is. Az 56-os események után felvezenyelték a vidéki építőipari vállalatok brigádjait is Budapest helyreállítására. Nagyapám brigádja is egy évig dolgozott a fővárosban. Jeges hideg volt, amikor elkezdtek a munkát. A tankok által megrongált épületeket kellett körbeállványozni, hogy a kőművesek a lövegek ütötte sebeket helyre tudják hozni, be tudják vakolni, majd le tudják festeni. Volt ahol a tető is megsérült, azt is nagyapámék hozták helyre. A Nagykörúton 12 bérház teljes felújítása dicsérte kezük munkáját.

1958 februárjában a Pankotai Állami Gazdasághoz ment dolgozni. Szolgálati lakásokat, gazdasági épületeket, istállókat építettek. Kiemelkedően jó munkájáért 1960-ban Kiváló Dolgozó kitüntetést kapott /53. kép/

Itt érte nagyapámat az első és egyben utolsó munkahelyi baleset. Egy lakóház tetőszerkezetét készítették. Már állt a tető. Az épület kiugró előszoba részének tetejét kellett volna elkészíteni a lemérés után. A méréshez nagyapám felállt egy létrára és megkapaszkodott az egyik szarufába, mely nem volt megfelelően odaszegelve. Mivel a nagy méretű szög elfogyott, s a kicsit, amivel rögzítették, egy repedésbe verték be, így nem tartott semmit. Amikor nagyapám belekapaszkodott, a szarufa lecsúszott, ő először hanyatt esett egy gerendára, majd fejjel a földre. Elvesztette az eszméletét, s hat óra múlva tért magához a kórházban. Egy hónap kellett ahhoz, hogy visszanyerje egyensúlyi érzékét, szagló érzéke azonban eltompult a baleset következtében. Ezen kívül csak egyszer volt beteg nagyapám, még Törökországban. Nagyon fájdalmas és hosszan tartó ízületi gyulladása volt.

Összesen négy évig, 1962 január 1-ig dolgozott nagyapám a Pankotai Állami Gazdaságnál. Akkor ment nyugdíjba. Néhány hónapig a ház körül talált magának elfoglaltságot, de nem tudott sokáig otthon maradni. Még az év áprilisában az Árpád TSz-be ment dolgozni. Ott szintén gazdasági épületeket, ólakat, istállókat és üvegházakat építettek. Amikor nagyapám ott dolgozott, akkor Szabó László volt az elnök. Az ő vezetése alatt és abban az időben, amíg nagyapám ott dolgozott, -nyerte el végleges formáját A szövetkezet területe mindig növekedett, mert fokozatosan beolvadtak a környező veszteséges szövetkezetek. Eleinte a szabadtéri zöldségtermesztés volt a meghatározó, majd később a termásvíz felhasználásával kialakították a korai zöldségtermelési rendszert. /KZR/. Az ehhez szükséges épületeket, üvegházakat, mind nagyapám vezetésével építették. Az elnök munkaidejének nagy részét kinn a munkaterületen töltötte. Mindig tudta, hogy ki mennyit és hogyan dolgozik, mindenkit személyesen ismert. Tudta, hogy hol milyen munkák folynak. Volt, hogy tervrajzzal a kezében kiment és ő szúrta le az első karót a földbe, megmutatta a tervrajzon, hogy melyik épület sarka, majd kezébe adta nagyapámnak a tervrajzot és attól kezdve nagyapám volt a felelős az építkezés ácsmunkáiért. Az építkezés a nulláról indult, előfordult eleinte, hogy nem volt pénz faanyagra. Akkor telente, sokszor térdig érő hóban a leendő építési területől kivágták az akácfaakat és azt dolgozták fel az építkezéshez szükséges faanyaggá. Ez nem volt mindig egyszerű, mert az akácfa görcsös, nehezen feldolgozható. Ilyen körülmények között nyerte el mai formáját és vált virágzó szövetkezetté 15 év alatt. Nemigen van olyan épület a TSz-ben, mely ne viselné magán nagyapám keze munkáját.

54. kép

Naponta kerékpárral járt ki dolgozni. Még télen is. Már túl volt a 70-ik életévén, de nem maradt el fiatalabb kollégái mellett. 1973-ban meg is kapta a Mezőgazdasági Minisztérium Kiváló dolgozója címet, amire nagyon büszke volt. /54-55.kép/

Ezután még négy évig dolgozott ott és 1977 szeptemberében végleg nyugdíjba ment.

Ez azonban nem azt jelentette, hogy tétlenül teltek volna a napjai Vett egy kis földecskét, ahol 1978 és 1982 között zöldséget termesztett három hatalmas fóliában. Karalábét, uborkát, káposztát, paprikát. 1982-ben eladta a földet és otthon állított fel nagyapám egy fűthető fóliát, mert fárasztó volt már kijárni a város szélére, valamint felesége is nagyon beteg volt már. Az otthoni fóliát aztán évekig beültette zöldséggel.

MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMEZÉSÜGYI MINISZTERIUM

20.400/1973

EREDMÉNYES JÓ MUNKÁJA ELISMERÉSÉÜL

BARTUS ANTAL

részére a

**MEZŐGAZDASÁG
KIVÁLÓ DOLGOZÓJA**

KITÜNTETÉST ADOMÁNYOZOM

Budapest, 1973. március 24.

miniszter

1953-ban nagymamám halála után nagyapám újra nősült. Házasságot kötött Varga Juliannával, aki csecsemőgondozó volt. /56. kép/ Néhány év múlva, 1957-ben megszületett lányuk Anikó, aki gyógyszerész lett. Édesanyja már nem érthette meg 4 unokájának megszületését, mert 1984. júniusában ő is meghalt.

56. kép Esküvői kép Varga Juliannával

57. kép

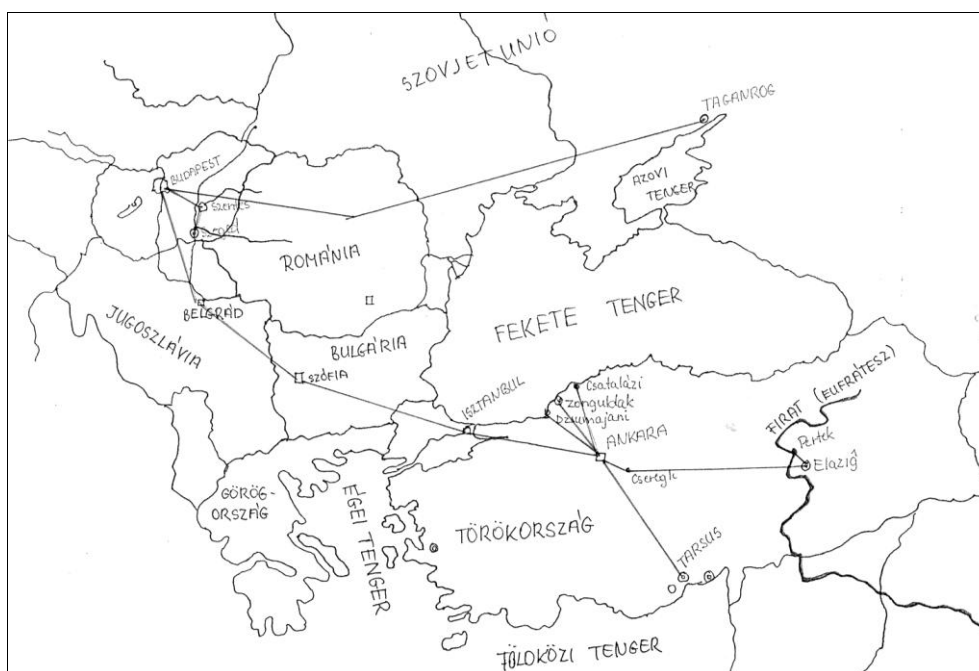
Egyedül maradt nagyapám a Gergely utcai házban, de nem magányosan. Egész évben akad dolga a hatalmas fóliában, melynek termésével büszkén kínálja a gyakran odalátogató gyerekeket, unokákat, dédunokákat. /57-58. kép/

58. kép Unokákkal, dédunokákkal

Ülünk a Gergely utcai ház szőlőlugasa alatt. Apró gyerekek zivajától hangos a kert. Unokák, dédunokák gyakran összesereglenek itt. Nagyapa rutinos mozdulatokkal rendezgeti őket. Inti rendre, vagy játszik velük. Korán kel minden nap, s egész nap talpon van még ma is. Gyümölcsöt, zöldséget termeszt, ősszel befőttet, szörpöt tesz el, hogy télen is tudja mivel kínálni a családot. Naponta főz és kerékpárra száll, ha bevásárló útra kell menni. Szellemileg friss, jó vele elbeszélgetni múltból és jelenről, mert szívében, lelkében ifjú tudott maradni, pedig átélt néhány történelmi vihart, magánéletbeli, családi tragédiát. Ma is ifjú lélekkel él, pedig az ő ifjúsága már história.

A történelem viharait azért tudta viszonylag könnyedén átvészelni, mert mesterségbeli tudása, hite a jól végzett munkában, szakmaszeretete mindig kéznél volt. Nem ismert lehetetlent, töretlen volt és vállalkozó szellemű. Az élet kínálta lehetőségekkel jól sáfárkodott és nem élt vissza velük sohasem. Ez a mértéktartás öreg kori ifjúságának is az alapja. Világot látott ember, s mint ilyen könnyen idomul a világhoz, a nagy találkozások pedig bölcsébbé tették őt. Ezért tudja nemcsak elviselni, de szeretni is az életet.

3. rajz. Nagyapám utazásai

Lejegyezte:

Maczelka Lászlóné Rónyai Julianna, az egyik unoka és Rónyai László 1989 nyarán.

Adatközlők: Bartus Antal /1901-1998/

Rónyai Lászlóné Bartus Julianna /1925-2015/

Rónyai László /1925-2015/

Rajzokat készítette: Rónyai László

Digitális munka: Maczelka Lászlóné

Felújított változatot közreadja: Maczelka Lászlóné 2020. Január 1.